

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 618-656

**KIRAAT İLMİ LİSANSÜSTÜ DERSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: YAPISAL SORUNLAR
VE MÜFREDAT ÖNERİSİ**

**Evaluation of the Postgraduate Courses in The Science of Qirā'āt: Structural
Issues and Curriculum Suggestion**

Hasan Hüseyin HAVUZ

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, E-mail:
hhhavuz@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4388-9383.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received: 25.08.2023
Kabul Tarihi / Accepted: 07.11.2023
Yayın Tarihi / Published: 31.12.2023
Cilt / Volume: 10
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 618-656

Atıf / Cite as: Havuz. Hasan Hüseyin. "Kıraat İlmî Lisansüstü Derslerinin Değerlendirilmesi: Yapısal Sorunlar Ve Müfredat Önerisi" (Evaluation of the Postgraduate Courses in The Science of Qirā'āt: Structural Issues and Curriculum Suggestion). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 618-656. DOI: 10.17859/pauifd.1349446

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD): 618-656

KIRAAT İLMİ LİSANSÜSTÜ DERSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: YAPISAL SORUNLAR VE MÜFREDAT ÖNERİSİ*

Hasan Hüseyin HAVUZ*

Öz

Bu çalışmada lisansüstü programındaki kıraat ilmi derslerinin mevcut durumu nasıldır? Derslerin sıralı dağılımı ve ders örnekleri ne olmalıdır? Eğitimin seviyesi nasıl yükseltilmelidir? sorularına cevap aranmıştır. İlahiyat fakültelerinin çoğalmasıyla birlikte kıraat ilminde lisansüstü eğitim talebi artmıştır. Bu eğitimin, kariyer basamaklarında önemi büyüktür. Kur'an Okuma ve Kıraat İlmî de bütün görev alanlarında en temel dersleri oluşturmaktadır. Bu alandaki yeterliliğin lisansüstü ders döneminde sağlanması gerekmektedir. Bunun yerine getirilmesinde müfredat/öğretim programı derslerinin önemi büyüktür. Bu sebeple yüksek lisans ve doktora programı derslerinin birbirini tamamlayıcı olması gerekir. Yüksek lisans derslerinin, alanın kaynaklarını ve konularını tanıtan temel derslerden; doktora derslerinin ise teferruata dair veya problematik konuları içeren derslerden oluşması programın amacına katkı sağlayacaktır. Bu amaçla çalışmada kıraat ilminde lisansüstü programı için yeni bir ders müfredatı önerisi sunulmuş, bazı yapısal problemlerle sınırlandırılmıştır. Çalışma yapılırken, Sosyal Bilimler Enstitülerinin müfredatları taranmıştır. Bununla birlikte, Kıraat İlmî dışındaki diğer alanlarında yapılan çalışmalar, edindiğimiz tecrübeler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat İlmî, Tezli Yüksek Lisans, Doktora, Müfredat/Öğretim Programı, Ders Önerileri.

Evaluation of the Postgraduate Courses in The Science of Qirā'āt: Structural Issues and Curriculum Suggestion

Abstract

In this study, what is the current situation of the qirā'āt science courses in the graduate program? How should the hierarchical distribution and examples of the courses be? How to increase efficiency? With the proliferation of theology faculties, the demand for master of qirā'āt education in the science of qirā'āt has increased. This education is of great importance in the career steps. Qur'ānic recitation and the science of qirā'āt constitute the most basic courses in all fields of duty. Sufficiency in the science of qirā'āt must be provided during the course period. Curriculum courses are of great importance in fulfilling this. For this reason, master of qirā'āt and doctorate program courses should complement each other. Among the basic courses that introduce the resources and topics of the master of qirā'āt courses; The fact that the doctorate courses consist of courses on details or problematic issues will contribute to the purpose of the program. For this purpose, a new curriculum proposal is presented in the study for the graduate program (master and

• Bu çalışma, "3. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda (2023)" sözlü olarak sunulan, ancak tam metni yayımlanmayan "Kıraat İlmî Lisansüstü Derslerinin Değerlendirilmesi: Müfredat Önerisi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, E-mail: hhhavuz@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4388-9383

doctorate) in the science of qirā'āt. This study is limited to the curriculum courses. While conducting the study, the curricula of the institutes of social sciences. Evaluations were made in the light of the studies carried out in other fields, our experiences and the comments of the experts in the field.

Keywords: The Science of Qirā'āt, Masters with Thesis, Doctorate, Curriculum, Lesson Suggestions.

Structured Abstract

The thesis master's program aims to enable the student to gain the ability to access, compile, interpret and evaluate information using scientific research methods. This program consists of at least seven (7) courses, one seminar course and thesis work. The doctorate program aims to equip students with the necessary skills to conduct independent research, to interpret and analyze scientific problems and data with a broad and deep perspective, and to reach new syntheses. This program consists of seven (7) courses, seminars, Sufficiency exam, thesis proposal and thesis work. If we talk about the science of qirā'āt, it can be expressed as the place of this science in Islamic sciences, its historical development, recognition of classical sources, knowledge of concepts, knowledge and interpretation of controversial areas, and addressing the issues from an academic perspective. We can express the framework of the science of qirā'āt as Tajvīd Science and Qur'ān Recitation, Qirā'āt Method (Uşūl) and History, Qirā'āt ikhtilaf (Uşūl and Farsh), Qur'ān and Mushaf History. The teaching of Qur'ān recitation and Tajvīd is studied in the undergraduate period, while other subjects are examined in the graduate period. In this study, what is the current situation of the qirā'āt science courses in the graduate program? How should the hierarchical distribution and examples of the courses be? How to increase efficiency? With the proliferation of theology faculties, the demand for master of qirā'āt education in the science of qirā'āt has increased. This education is of great importance in the career steps. Qur'ānic recitation and the science of qirā'āt constitute the most basic courses in all fields of duty. Sufficiency in the science of qirā'āt must be provided during the course period. Curriculum courses are of great importance in fulfilling this. For this reason, master of qirā'āt and doctorate program courses should complement each other. Among the basic courses that introduce the resources and topics of the master of qirā'āt courses; The fact that the doctorate courses consist of courses on details and problematic issues will contribute to the purpose of the program. For this purpose, a new curriculum proposal is presented for the graduate program in the science of qirā'āt. This study is limited to the curriculum courses. While conducting the study, the curricula of the institutes of social sciences. Evaluations were made in the light of the studies carried out in other fields, our experiences and the comments of the experts in the field. While there are sufficient courses in many well-established universities in the science of qirā'āt, it has been determined that the courses are inadequate and irregular due to the fact that the science of qirā'āt and tafsīr are considered together and there are not enough instructors in many newly restructured universities (in newly established faculties) Courses must be hierarchical in order to achieve the purpose of master's and doctorate programs. In this context, it has been stated that Classical Tajvīd Texts, Classical Tajvīd and Qirā'āt Resources, Qirā'āt Science and History, Imām 'Āşim and 'Āşim's Qirā'āt, Qur'ān/Muşhaf History and Classical Qirā'āt Texts should be taught in the master of qirā'āt program. In the doctorate courses, classes such as Classical Qirā'āt Texts (subject and procedural- uşūl texts), Qirā'āt 'Aşere Uşūl, Sāz Qirā'āts, Qirā'āt Science and Orientalism, Waqf -İbtidā' and Literature in Qirā'āt Science were chosen as priority, and different courses that could be taught in the two programs were also suggested. However, in order for the curriculum to reach its goals, sufficient Arabic language proficiency should be sought in order to have sufficient knowledge of reading the Qur'ān and Tajvīd, and to be able to have basic resources. The practice of reading Ḥāfiẓ

(Complete memorization of the Qur'ân) and qirâ't should be the reason for preference, and the deficiency in this subject should be compensated with examples of recitation practice. Memorization should be a requirement in the doctorate program, and practice should be done in universities with appropriate facilities and conditions.

GİRİŞ

Lisansüstü programlar tezli-tezsiz yüksek lisans ve doktora programlarından oluşmaktadır. Tezli yüksek lisans programı, *öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını sağlamayı amaçlamaktadır*. Bu program *en az yedi (7) ders, bir seminer dersi ve tez çalışmasından* oluşmaktadır. Doktora programı ise *öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır*. Bu program da *yedi (7) ders, seminer, yeterlik sınavı, tez önerisi ve tez çalışmasından* oluşmaktadır.¹ Söz konusu bu dersler tez çalışmasına hazırlık mahiyetindedir. Yapılacak dersin amacı Kıraat İlmi için söylenirse *kıraat ilminin İslami ilimlerdeki yerini, tarihi gelişimini, klasik kaynakların tanınmasını, kavramların bilinmesini, tartışmalı alanlarının bilinmesi ve yorumlanmasını, konuların akademik bir bakışla ele alınması* şeklinde ele alınabilir.²

Yüksek öğretimde lisans eğitimi esas olmakla birlikte günümüzde lisansüstü eğitim önemli hale gelmiştir. İlahiyat Fakültelerinin çoğalması ile beraber bu alanda çalışma imkânının olması ve Millî Eğitim Bakanlığında ve Diyanet İşleri Başkanlığındaki kariyer basamaklarında da önemli bir işlev görmesi, lisansüstü eğitiminin önemini artırmaktadır.³ Ayrıca lisansüstü eğitim üniversitelerde ders verecek öğretim üyesi/akademisyen yetiştirme sürecinin de başlangıcıdır.⁴

Bu çerçevede Üniversitelerin çoğunda İlahiyat Fakültelerine bağlı, *Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı* olarak lisansüstü programları açılmaktadır. Bu programlarda müstakil olarak *Tefsir Dersi* yer almakta, birçok programda da tefsir dersleriyle birlikte

¹ Yüksek Öğretim Kurulu Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği (YÖKLEÖY), *Resmî Gazete* 29690 (20.04.2016), md. 15, (Erişim 19 Temmuz 2023); Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (AKÜSBE), “Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans”, (Erişim 16 Temmuz 2023).

² Mustafa Sinanoğlu, “İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler”, *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, (2008), 221.

³ Burcu Ökmen vd., “Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programına İlişkin Öğretim Üyesi ve Öğrenci Görüşleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2022), 560.

⁴ Temel Yeşilyurt - Mevlüt Özler, “Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları”, *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, (2008), 190.

veya tamamen müstakil olacak şekilde Kıraat İlmine tealluk eden derslere yer verilmektedir. Kıraat İlmî eğitimi, Temel İslam Bilimleri Anabilim dalına bağlı olarak Sosyal Bilimler Enstitüsünde İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri öğretim üyeleri tarafından yerine getirilmektedir.⁵

İlahiyat Fakültelerinde *Kıraat İlmî*, tefsir ilminin bir şubesi (bilim dalı) olarak bulunmakta idi. Ancak son yıllarda müstakil bir anabilim dalı haline gelmiştir.⁶ İlahiyat Fakültelerinde son 10 yıl içerisinde kıraat ilmine duyulan rağbet gittikçe artmakta, bu alanda çalışma yapanların sayısı çoğalmaktadır.⁷ Nitekim Kur'an ilimleri ve tefsir alanında, diğer bilim dallarına mukayese edildiğinde lisansüstü araştırmanın daha fazla yapıldığı görülmektedir.⁸ Ancak tüm bu gelişmelere rağmen kıraat alanında lisansüstü programlarında tam bir yapılanmanın sağlanamadığı⁹ ve bazı üniversitelerde yüksek lisans ve doktora düzeyindeki derslerin yetersiz olduğu görülmektedir.

Tecvid ve kıraat ilminin ilahiyat alanının en temel konusu olması hasebiyle alanda meslekî gelişimin sağlanması ve tez çalışması için literatürün yeterli düzeyde tanıtılması önem arz etmektedir. Bu noktada ders döneminden tez dönemine daha sağlıklı ve verimli bir şekilde geçmede öğrenci birikiminin, öğretim üyesinin ve ders müfredatının/öğretim programının önemi büyüktür. Bu kapsamda üniversitelerimizde Kıraat İlminin lisansüstü programlarında genel durumu nedir? Bu bilim dalı lisansüstü olarak tefsir ilminden

-
- ⁵ Mahmut Aydın, "Lisansüstü Eğitimde Din Eğitimi", *Din Şûrası (Sempozyum) II* (2009), 966. Pamukkale Üniversitesinde İlahiyat alanında "İslami İlimler Enstitüsü" kurulmuş olup Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları tezli yüksek lisans ve doktora programları ve Manevi Destek ve Rehberlik tezsiz yüksek lisans (İÖ) programı açılmıştır. Pamukkale Üniversitesi (PAÜ), "İslami İlimler Enstitüsü", (Erişim 19 Temmuz 2023); Bingöl Üniversitesinde de Kıraat İlmî Enstitüsü kurulmuştur. Kıraat İlmî, enstitüde müstakil anabilim dalı olarak belirlenmiştir. Bingöl Üniversitesi Kıraat İlmî Enstitüsü (BÜKİE), "Bilgi Paketi", (Erişim 19 Temmuz 2023). Ayrıca, Necmettin Erbakan Üniversitesinde Kur'an-ı Kerim Çalışmaları ve Kıraat İlmî Merkezi, Trabzon Üniversitesinde Kur'an-ı Kerim Araştırmaları ve Kıraat İlmî Enstitüsü bulunmaktadır. NEÜ, "Kur'an-ı Kerim Çalışmaları ve Kıraat İlmî Merkezi", (Erişim 1 Ağustos 2023); Trabzon Üniversitesi (TÜ), "Kur'an-ı Kerim Araştırmaları ve Kıraat İlmî Enstitüsü", (1 Ağustos 2023).
- ⁶ Mahmut Kelpetin, "Lisansüstü Eğitimde Siyer Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle) II* (2019), 180.
- ⁷ Abdulhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), 143; Mustafa Koç, "Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında Yapılan Lisansüstü Eğitim (1949-2015) Üzerine Değerlendirmeler -I", *Bilimname : Düşünce Platformu* 31 (Şubat 2016), 79.
- ⁸ Hüseyin Polat, "Oryantalistlerin Kur'an Araştırmaları Hakkında Türkiye'de Yapılmış Lisansüstü Tezler -Tespit ve Tematik Tasnif-", *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi II/2* (2019), 90.
- ⁹ Yunus Emre Taşdemir, "Ülkemizde Kıraat İlmî Alanında Yüksek Lisans Düzeyinde Son On Yılda Yazılmış Tezlerin Tasnifi", *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi 4/2* (2021), 304.

tamamen ayrı mı düşünülmelidir? Alanda eksiklikler nelerdir ve temel dersler yeterli midir? Bu anlamda ders örnekleri nasıl olmalıdır? sorularına cevap aranmış, bunlar tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın en temel amacı ise Kıraat İlminin özel hususiyeti sebebiyle ders öncesi bazı yapısal problemleri dile getirerek alana katkı sağlamak ve hazırlanacak Kıraat İlmî lisansüstü programlarına müfredat derslerinin/öğretim programının alt yapısını oluşturmak olup çalışma müfredat konusu ile sınırlandırılmıştır. Tez konusu ve Tezsiz yüksek lisans programı, ayrı bir çalışmanın konusu olacağı için kapsam dışı bırakılmıştır. Müfredat önerisinde derslerin içerikleri ayrıntılı olarak verilmemiş olup bunlar hazırlanabilecek ders programına bırakılmıştır.

Kıraat İlmî lisansüstü müfredat ders önerisi sunulurken, kıraat alanında Kur'an Kursu, İmam Hatip Lisesi, İlahiyat Fakültesi lisans programı ve Kıraat İlmî lisansüstü seviyeleri sarmal/hiyerarşik bir süreç olarak düşünülmüştür. Bu kapsamda söz konusu önceki seviyelerin lisansüstü seviyesine zemin oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla alanda çalışma yapacak kişide bazı temel yeterliliklerin olması gerekir. Bunun yanında yüksek lisans ve doktora programında derslerin yeterli ve birbirini tamamlayıcı mahiyette olması gerekir. Yüksek lisans derslerinin, alanın kaynaklarını ve konularını tanıtan temel derslerden; doktora derslerinin ise teferruata dair ve problematik konuları içeren derslerden oluşması programın amacına katkı sağlayacaktır. Bu alanda ülkemizin öğrenci profilinin zemini hedef yükseltmeye uygun görülmektedir. Zira bunların çoğu uygulanmaktadır. Bununla birlikte bazı problemler dile getirilerek, müfredat dersleri ve bunlarla ilgili hususlar zikredilecektir.¹⁰ Bunlar zikredilirken Kıraat İlmî lisansüstü müfredatının bütün üniversitelerde aynı olması amacı güdülmemektedir. Aksine ders çeşitliliği ile beraber alana dair temel dersleri ortaya koyup asgari yeterlilikleri zikretmek ve öğrencilerin tez aşamasına birikimli geçmelerini sağlamaktır. Ancak yüksek lisans ve doktora düzeyi olarak önerilen derslerin, fakültelerin imkân ve şartlarına göre öncelik bakımından değiştirilmesi mümkündür.

Çalışma ele alınırken, üniversitelerin sosyal bilimler enstitülerinin Temel İslam Bilimlerinde Kıraat İlmî adına konulan müfredat dersleri incelenmiştir. Diğer ilahiyat alanlarında yapılan çalışmalarla beraber kıraat ilmine dair çalışmalar da incelenmiş olup bu alanda edinilen tecrübeler ışığında konuya dair değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak ayrıntılı olarak bütün üniversitelerin ders müfredatının istatistiki bilgileri verilmemiş olup bu konuda genel değerlendirme yapılmıştır. Örnek olması açısından da Yüksek İslam Enstitüsü geçmişi olan İlahiyat Fakültelerinin (Sosyal Bilgiler Enstitülerinin) lisansüstü dersleri tablo olarak verilmiştir. Problemlerin tespitinden sonra hangi derslerin olması gerektiği tartışılmış ve ders örnekleri önerilmiştir. Öncesinde derslerin verimliliği açısından giriş sınavı, asgarî yeterlilikler, hâl-i hazırda ders çeşitliliği noktasında

¹⁰ Ağırbaş, *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 440.

yetersizlikler ve öğretim üyesi eksikliği vb. sorunlar dile getirilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

Bu konuda genel sorunlar ve çözüm önerileri ilk defa söylenmiş değildir. Dolayısıyla zikredilen hususların nihai bilgiler ve çözüm önerileri olmadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda lisansüstü Tefsir, Kelam ve diğer alanların sorunlarından bahsedilmiş ve ders önerileri sunulmuştur. Ancak Kıraat İlmi alanında sorunları ele alan ve ders müfredatına öneri sunan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.¹¹ Alanın program yapılanmasının yeni olması ve Kıraat İlmi alanında görülen eksiklikler, bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymuştur.¹²

1. Kıraat İlmi Derslerinin Durumu ve Yapısal Problemler ev Öneriler

Kıraat ilmi Kur'an'ın okunmasını konu alan bir ilimdir. Bu yönüyle elifba öğretimini, belli bir kıraata göre Kur'an okunmasını (Âsım kıraatı Hafs rivayeti), diğer kıraatları, hafızlığı, tecvidi ve Kur'an/Mushaf tarihini içine almaktadır. Bu anlamda ülkemizde ailede, mahallede, camide, Kur'an Kursu'nda, İmam Hatip Ortaokulunda, İmam Hatip Lisesinde, İlahiyat Fakültesinde ve diğer öğretim kademelerinde Kur'an öğretimi faaliyeti gerçekleştirilmektedir. İlahiyat Fakültelerinde de genel olarak bu eğitimi tamamlayıcı mahiyette Kur'an tilavetinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kıraat İlmi, geleneksel icazetli okumaların yanında Diyanet İşleri Başkanlığının Dini Yüksek İhtisas Merkezlerinde okutulmaktadır.¹³ Bununla birlikte üniversitemizde lisansüstü eğitimde -uygulamalı olmasa da- teorik bilgi ve akademik çalışma olarak incelenmektedir. Alanda teorik ve pratik olarak yapılan bu çalışmalar birbirini tamamlayan çalışmalardır.

Lisansüstü eğitiminin her alanında eksiklikler olduğu gibi Kıraat İlmi alanında da giriş sınavı, Arapça dil problemi, alana dair genel malumat ve uygulama yetersizliği, öğretim üyesi ve ders yetersizliği gibi problemler göze çarpmaktadır.

¹¹ Tezlerin tasnifi konusunda Yunus Emre Taşdemir'in "Ülkemizde Kıraat İlmi Alanında Yüksek Lisans Düzeyinde Son On Yılda Yazılmış Tezlerin Tasnifi" adlı makalesi, *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* 4/2 (2021), 303-317 dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıca, 2010 yılında İstanbul'da yapılan Kıraat Çalıştayı'nda Nihat Temel Hoca "Yüksek Lisans Düzeyinde Kur'an Okuma ve Kıraat Eğitimi" başlıklı bir tebliğ sunmuştur. Fakat bu tebliğin içeriğine ulaşamadım. bk. Fatma Asiye Şenat, "Kur'ân ve Kıraat Eğitimi Müfredat Çalıştayı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (2010), 319.

¹² Ali Öge, "Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı I. Koordinasyon Toplantısı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2012), 220.

¹³ Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1093.

1.1. Giriş Sınavı, Dil Problemi ve Alandaki Yetersizlik

Üniversitelerin bünyesinde faaliyet gösteren enstitülerde yüksek lisans programına kabul edilirken, başta ALES puanı, diploma puanı, duruma göre dil puanı ve ilgili kurumun yaptığı sınav puanı aranmaktadır. Doktora programında ise ilave olarak dil puanının en az 55 olması gerekmektedir.¹⁴ Temel İslam Bilimleri lisansüstü giriş sınavlarında, genelde alan yazılı sınavı, sözlü sınavı, ilaveten Arapça dil sınavı yapılmaktadır. Bazı üniversitelerde ise sınav yapılmayıp tamamen ALES puanının derecesine göre sıralama yapıldığı bilinmektedir.¹⁵ Ancak giriş sınavının sıralama şeklinde yapılması, Temel İslam Bilimleri, hassaten Kıraat İlmi için olumsuz bir durumdur. Çünkü, Temel İslam Bilimlerinde ve diğer alanların çoğunda ilgili kaynak eserlerin dili Arapça'dır. Dolayısıyla bu alnda Kur'an okuma ve tecvid bilgisi gibi bazı temel özelliklerin yanında Arapça dil yeterliliği gereklidir.¹⁶ Bu sebeple giriş sınavında YÖKDİL/YDS olarak sadece Arapça'nın geçerli olması alana katkı sağlayacaktır. Daha önceki sınavlarda Ankara Üniversitesinin ilahiyat alanında Arapça dil puanını şart olarak koyduğu bilinmektedir. Ne var ki mevcut durumda bütün dil puanları alan için geçerli durumdadır.

Öte yandan söylemek gerekirse, bu alanda özellikle Arapça problemi yaşanmaktadır. Bu sebeple kaynakları Arapça olan Kıraat, Tefsir, Kelam İlmi gibi Temel İslam Bilimlerinden dil puanı aranıyorsa bu puan Arapça olmalı,¹⁷ aranmıyorsa yapılacak yazılı/sözlü sınavla -Kıraat İlminde- Arapça klasik kaynakları okuma ve anlama seviyesi test edilmelidir. Nitekim yönetmeliklerde belirtilen müracaat şartları, alandaki yetkinliği sağlamadığı için, dil vb. yeterlilikler, genelde yapılan yazılı/sözlü sınavı ve bazı ek şartlarla sağlanmaktadır.¹⁸ Örnek vermek gerekirse adayın Kur'an okuma düzeyi ve tecvid bilgisi düzeyini görme imkânı yoktur. Bu durum Kıraat İlmine dair yazılı veya sözlü sınavlarla ölçülmektedir. Dolayısıyla bu alanda asıl belirleyici olan -her ne kadar sonuç ALES ve lisans mezuniyet ağırlıklı ortalama puanı katılarak aritmetik ortalama ile belirlense de- alan bilgisi, yani temelde tilavet becerisi olmak üzere kıraat ilminin teknik bilgileri olmalıdır. Dolayısıyla ölçme ve değerlendirmede alan bilgisi sınavında resmi çerçevede 60 veya 70 puan müstakil baraj olarak belirlenmeli, ALES puanı ve lisans

¹⁴ Yeşilyurt - Özler, "Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları", 190.

¹⁵ Sınav yapmaksızın ALES ve lisans diploma puanının ortalamasına göre sıralama şeklinde yapılan öğrenci seçiminin, bazı şikâyet ve problemlerin önüne geçmek için yapıldığı söylenebilir. Bu durumda en azından YDS/YÖKDİL Arapça dil puanı şartı getirilerek puanı yüksek olan öğrenciler avantajlı hale getirilmelidir.

¹⁶ Yeşilyurt - Özler, "Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları", 190.

¹⁷ Ağırbaş, *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 427.

¹⁸ Sinanoğlu, "İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler", 220.

derecesi alan yeterliliği sağlandıktan sonra ortalama puana etki etmemelidir.¹⁹ Sadece ALES ve İngilizce dil puanından yüksek puan alan ama alan bilgisi ve gerekli alt yapısı eksik olan öğrenci yazılı/sözlü sınavında yeterliliğini ortaya koymadan Kıraat İlmi programına girememelidir. Aksi takdirde alan yetersizliği olan öğrenci yetersiz sözlü ve yazılı puanıyla çok rahatlıkla programa girebilecektir.

Şu bir gerçektir ki, kıraat alanında okuma ve çalışma yapacak kişilerin tashih-i hurûf düzeyinde (talim-tecvid üzere) Kur'an tilaveti konusunda problemlerinin olmaması gerekir.²⁰ Nitekim kıraat alanında en önemli alimlerinden olan ve Osmanlı'da Kıraat İlminin müesseseseleşmesinde öncü olan İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Kıraat İlmi ana konularına geçmeden önce talim-tecvid gibi tilavet usullerinin öğrenilmiş olması gerektiğini nakletmiştir.²¹ Netice olarak akademik yetersizliği, Arapça dil eksikliği, talim-tilavet eksikliği ve alana dair yetersizliği olanlar programa alınmamalı, bu konuda kontenjan doldurma hedefi ile hareket edilmemelidir.

Öte yandan yüksek lisans eğitimi alacak bir öğrenci lisansüstünde okumanın lisans dönemi gibi olmadığını ve daha yoğun olacağını bilmelidir. Hassaten kıraat alanında derslerin ve bilgilerin "Kur'an okumak" olmadığını bilinmesi gerekir. Bu noktada lisansüstü eğitim aşamasına gelmeden önce konuyla ilgili program bilgilerinin ulaşılabilir olması açısından fakülte/enstitü internet sayfalarında anabilim/bilim dalları lisansüstü konuları hakkında açıklayıcı bilgiler olmalıdır.²²

Bazı durumlarda yüksek lisans ve doktora programları arasında alan değişikliği olabilmektedir. Yüksek lisans çalışması İslam Tarihi alanı olan aday, *Tefsir veya Kıraat İlminden* doktora programına kabul yapılabilmektedir. Bu şekilde alanlar/branşlar arasında geçişin yapılabilmesi gayet doğal bir durumdur. Ancak böyle durumda kişinin alana ilgi ve alakası olsa bile akademik olarak yüksek lisans düzeyinde ders eksikliği söz konusu olacaktır. Bu eksiklik, bilimsel hazırlık olarak veya aynı dönemde doktora dersleri ile beraber yüksek lisans derslerinden temel dersleri ilave olarak alınmasıyla giderilebilir.²³

¹⁹ Bu konuda problemler için bk. Tuncer Bülbül, "Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Üyelerinin Lisansüstü Öğretime Öğrenci Seçme Sürecine İlişkin Görüşleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 36/1-2 (2003), 171.

²⁰ Mehmet Emin Maşalı, "Kur'an Kıraatında ve Kitabesinde Türkiye'nin Durumu", 3, (Erişim 08 Ağustos 2023).

²¹ Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, thk. Ali ed-Dabbâ' (b.y: el-Matbaatü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.), 1/198.

²² Kelpetin, "Lisansüstü Eğitimde Siyer Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri", 196.

²³ YÖKLEÖY, md. 30. Ankara Üniversitesi bazı branşlarda alan dışından kabul edilen ve kesin kayıt yaptıranlara bilimsel hazırlık uygulanacağını belirtmiştir. Ankara Üniversitesi Sosyal

Bütün bu yeterlilikleri sağlamak için öncelikle Kur'an'ı talim düzeyinde okuma probleminin olmaması ve tecvid kaidelerinin teorik olarak bilinmesi, bu temel yeterlilikten sonra alan seçimine önceden karar verilmiş ve ilgili okumaların yapılmış olması gerekir. Bu bağlamda Türkçe Tecvid bilgisi ve temel bazı kavramlarla literatür bilgisi gözden geçirilmelidir. Aynı şekilde doktora sınavında da Kıraat İlmî literatür bilgisi ve kavram bilgisinin eksik olması alandaki yetersizliği ortaya koymaktadır.²⁴ Öğrenciler bu eksiklikleri lisansüstü öncesi geleneksel okumalar ve uzun süre yapılan hazırlık çalışmaları ile çözümlenmelidir.

Bu noktada Kıraat İlmî programı için hazır bulunuşluk seviyesini belirlemek üzere aşağıda bazı yeterlilik kriterleri sıralanmıştır. Bu yeterliliklerin yüksek lisansla lisans dayalı olarak; doktora programında yüksek lisans dayalı olarak aranması gerekir.²⁵

Kıraat İlmî Tezli Yüksek Lisans Giriş Sınavı Konuları: Kur'an tecvid ve talim uygulama pratiği, tecvid bilgisi, genel Kur'an okuma bilgisi ve kültürü,²⁶ Türkçe tecvid ve kıraat ilmi temel literatür bilgisi ve kavramları, Arapça temel kaynak bilgisi, tecvid Arapça metin bilgisi ve hafızlık (ilaveten ses ve seda durumu).

Kıraat İlmî Doktora Giriş Sınavı Konuları: Kur'an tecvid ve talim uygulama pratiği, Tecvid ve kıraat Arapça metin okuma ve anlama bilgisi, tecvid ve kıraat ilmi konuları ve kaynakları, Kur'an tarihi konuları, Âsım kıraatı hakkında genel bilgiler, Türkiye'de alanda yapılan çalışmalar ve hafızlık (ilaveten ses ve seda durumu). (İmkânlarla göre kıraat ilmi uygulama yetkinliği).

Bilimler Enstitüsü (AÜSBE), "2023-2024 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılı başvuru kılavuzu", (Erişim 19 Temmuz 2023).

²⁴ Abdülgaffar Aslan, "Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair", *XVII. Kelam Anabilim Daları Koordinasyon Toplantısı & Gnostik ve Okültizm Sempozyumu 1* (2012), 556.

²⁵ Bu yeterlilikler, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) kapsamında beşerî bilimlerdeki yeterliliklere kıyasla oluşturulmuştur. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), "Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ), Beşerî Bilimler Yüksek Lisans Düzeyi", (Erişim 13 Haziran 2023).

²⁶ Kıraat ilminden lisansüstü okuyacak öğrenci lisansta Kur'an okuma problemini çözmüş olması gerekir. Gerek ezber gerekse yüzüne okumayı talim üzere okuyamayan kişinin teorik bilgi olarak bu alanda uzmanlaşması tasvip edilecek bir husus değildir. Bu sebeple giriş sınavlarında bu durum yazılı veya sözlü beyanla/sınavlarla tespit edilmelidir. Bu konuda jüri üyelerinin kararını etkileyecek durumlara fırsat vermemelidir. Bülbül, "Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Üyelerinin Lisansüstü Öğretime Öğrenci Seçme Sürecine İlişkin Görüşleri", 173.

1.2. Hafızlık ve Kıraat İlminin Pratiği Sorunu

Ülkemizde ve diğer Arap/İslam ülkelerinde kıraat eğitimini uygulamalı olarak okumak için genelde hafızlık şartı aranmaktadır.²⁷ Hafızlığın araştırma yapmada doğrudan bir etkisinden söz edilemese de Kıraat İlminde yüksek tahsil yapmanın ve özellikle Kur'an öğretiminin üst düzeyde yapıldığı kademelerdeki görev bunu gerekli kılmaktadır. Öğrenci potansiyeli açısından hafızlık alt yapısı da buna uygundur. Ancak ilahiyat Fakültesi lisans durumu açısından hafızlığın yaygın olduğu söylenemese de bu konuda bir artışın olduğu gözlenmektedir. Bu anlamda Kıraat alanına daha çok hafızların yöneldiği malumdur. Bununla birlikte hafız olmayıp kıraatıyla/tilavetiyle öne çıkan kişiler de olabilmektedir. Bu noktada ilan metinlerinde hafızlık şartının belirttiği görülmemektedir. Bu sebeple lisansüstü eğitime giriş şartı resmi olarak zikredilmese bile sözlü sınavında ezber/hafızlık açısından adayın durumu test edilmelidir. Öte yandan Kur'an okumanın dışında Kıraat İlmi pratiği olmayan kişilerin de alana yabancı olması, alanın teknik özellikleri sebebiyle kıraat konularını anlamayı ve bu alanda araştırma yapmayı zorlaştırmaktadır.²⁸

Kıraat İlminde müstakil yüksek lisans ve doktora programının olduğu bazı üniversitelerde kıraat ilminin pratik yapma (icazet) ve hafızlığın şart olarak aranması mümkündür. Diğer üniversitelerde de hafızlık ve ezber birikiminin yanında mevcut şartlarda bilimsel hazırlık döneminde en azından *yaygın üç kıraatın*²⁹ okuması yapılabilir. Buna imkan yoksa uygulama dersinde örnek okumalar yapılabilir. Bu yapılırken geleneksel okuma da imkanlar dahilinde teşvik edilmelidir.³⁰ Ancak, Kıraat programına kabul önceliklerinde akademik yeterlilikten sonra hafızlık ve kıraat okuma pratiği her zaman tercih sebebi olmalıdır.³¹ *Özellikle doktora seviyesinde hafızlık ve Aşere-Takrib (Kıraat-ı Aşere/Seb'a) okuma şartı olmalıdır.* Buna da imkan olmadığında söz konusu kıraat okuma pratiği sorunu mutlaka çözüme kavuşturulmalıdır.

Öte yandan lisans eğitiminde *Kur'an ve Kıraat İlmi Fakültesinin* olmadığı bir durumda lisansüstünde de bütün üniversitelerde lisansüstü eğitime girişte "kıraat

²⁷ Mustafa Atilla Akdemir, "Aşere-Takrib Eğitimi ve Uygulama Farklılıkları", 2, 59, (Erişim 1 Ağustos 2023); Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 72.

²⁸ İsar Öğrenci Topluluğu, "Kıraat, Dr. Fatih Çollak/Yüksek Lisans Ama Nasıl 20", *YouTube* (17 Oca 2023), 00:11:00-00:13:00.

²⁹ Günümüzde İslam aleminde fiilen üç kıraat, 4 rivayet okunmaktadır. Bunlar, Âsım kıraatı Hafs rivayeti, Nâfi' kıraatı Kâlûn ve Verş rivayeti, Ebû Amr kıraatı Dûrî rivayetidir.

³⁰ Şenat, "Kur'ân ve Kıraat Eğitimi Müfredat Çalıştayı", 317.

³¹ Ülkemizde hafızlığa yoğun bir teveccüh olup her yıl binlerce hafız yetişmektedir. Bu anlamda lisans ve lisansüstünde hafızlık şartı koymak için alt yapı bulunmaktadır. Fakat akademik durumu yüksek öğrencilerin hafızlığa yönlendirilmesi, bu öğrencilerin nitelikli okullarda okuma haklarının saklı tutulması gibi problemlerin çözülmesiyle İlahiyat Fakültelerine daha fazla hafız öğrencinin gelmesi mümkündür.

eğitimi almış olma” şartı aramak mümkün görünmemektedir. Ancak bu alanda yetkinliğin artırılması için köklü üniversitelerde (İlahiyat Fakültelerinde) hem lisans hem de lisansüstünde buna benzer nitelikli şartların aranması imkân dahilindedir.³²

1.3. Öğretim Üyesi ve Ders Yetersizliği

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı altında açılan lisansüstü programda Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Arapça ve Kelam, Arap Dili ve Belagati ve *Kıraat İlmi* bilim dalları bulunmaktadır. Bilim dallarında en az bir öğretim elemanının olması durumunda ilgili bilim dalına öğrenci alınmaktadır. Program her ne kadar *Temel İslam Bilimleri* olarak açılrsa da alana giren öğrenci Fıkıh, Tefsir ve Hadis ve Kıraat İlmi bilim dalına girmektedir.

İlgili alanda çalışma yapmak isteyen bir öğrenci *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* dersinin yanında en az 3 dersi alması gerekmektedir.³³ Dolayısıyla her öğretim üyesinin yüksek lisans ve doktora da birer ders açtığını varsaydığımızda en az 3 öğretim üyesinin olması gerekir. Ama bilim dalında bir öğretim üyesinin olması durumunda alanla ilgili sadece bir ders alınmış olacaktır. Böyle durumda imkanlar dahilinde alana dair en az 2 ders açılmalıdır. Zira Kıraat İlmi bilim dalında kavram, konu ve kaynakları yeterince tanımak, yapılacak tez çalışmasına büyük katkı sağlayacaktır. Böyle durumda üçüncü dersi de Kıraat İlmi ilişkisi olan tefsir alanından alması mümkündür. Aksi takdirde alana dair yeterli ders alınmadan tez aşamasına geçilmesi sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Ayrıca Tefsir ilminde öğrenim gören bir öğrencinin tez konusunu Kıraat İlmi konularından seçmesinde de bir beis yoktur. Kıraat İlmi bilim dalında danışmanlık yapan öğretim üyesinin de tefsir ilmine vukûfiyeti çerçevesinde konu çalıştırması mümkündür. Ancak bu durumda her iki alanın temel kaynaklarının bilinmesi ve ilgili derslerin tahsil edilmiş olması tez çalışmasını kolaylaştıracaktır.

³² Kıraat ilminde aşere okuyacak kişilerde hafız olma şartı aranmaktadır. Bunun olmazsa olmaz şart olduğu düşünülmektedir. Diyanet Akademisi Aşere-Takrib eğitiminde ve geleneksel okumalarda hafızlık şart olarak koşulmaktadır. Ancak hafızlık şartı olmadan kıraat ilmini okutanların olduğu da bilinmektedir. Arap ülkelerinde önde gelen üniversitelerde de hafızlık Kur’an ve Kıraat İlmi Fakültelerinde lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında hafız olmanın yanında *Şâtıbiyye* ve *Dürre*’nin okunmuş olma şartı olduğu müşahede edilmiştir. Diyanet Akademisi Başkanlığı (DAB), “Aşere-Takrib Kursu Duyurusu”, (Erişim 08 Ağustos 2023); Külliyyetü’l-Kur’ani’l-Kerim ve’d-Dirâsâtü’l-İslamiyye, “Bernâmeç Akademiyeye”, (Erişim 08 Ağustos 2023); Akdemir, “Aşere-Takrib Eğitimi ve Uygulama Farklılıkları”, 2.

³³ Yüksek lisans ve doktora programlarında üniversiteye göre alınan ders sayısı değişebilmektedir. Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE’de Bilimsel araştırma teknikleri ile araştırma ve yayın etiği konularını içeren en az bir dersin lisansüstü eğitim sırasında verilmesi zorunludur. Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim ve Sınav Yönetmeliği (AKÜLEÖSY), *Resmî Gazete* 31714 (9 Ocak 2022), md. 25.

Öte yandan Kıraat İlmi ve diğer ilim dallarının Temel İslam Bilimleri programı olarak yürütülmesi ve müstakil bir program olmaması da bazı problemleri beraberinde getirmektedir. Elbette esas olan alanda ders verecek öğretim üyesinin olması, programın iyi tasarlanması, ilgili derslerin açılması, ve derslerin içeriğinin zenginleştirilmesidir. Burada asıl olanın ders hocası olduğunu ve diğer unsurların yardımcı konumunda olduğunu unutmamak gerekir. Ancak yine de müstakil program olamamanın her bir anabilim dalının kendi önceliklerini ders programlarına yansıtamadığını ve arzulanan hedeflere ulaştıracak ders, seminer ve okuma programının tek bir ilim dalına hasredilemediğini söylemek mümkündür.³⁴ Aslında bu noktada yüksek lisans ve doktora programında 3 öğretim üyesi bulunan her anabilim dalı gerekli prosedürü tamamlamak suretiyle müstakil program teklifinde bulunmasının mümkün olabilmesi lazımdır.³⁵ Bu husus gerçekleştirilemese bile Enstitü anabilim dallarında Kıraat İlmi ve diğer bilim dallarının belirtilmesi her bir bilim dalının önceliklerini yansıtılma açısından fayda sağlayacaktır.³⁶

Bilindiği kadarıyla kıraat alanında müstakil bir enstitü anabilim dalı programı olmasa bile³⁷ bazı üniversitelerde öğretim üyesinin yeterli olması sebebiyle ders çeşitliliği sağlanmaktadır. Bunların başında İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, 19 Mayıs Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi gelmektedir. Ancak gördüğümüz kadarıyla birçok üniversitede ders sayısı yeterli olmamakla birlikte derslerin yüksek lisans ve

³⁴ Sinanoğlu, “İlâhiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler”, 223.

³⁵ İlyas Çelebi, “Kelâm İlmi Doktora Programlarının Değerlendirmesi”, *Kelâm [Sempozumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, (2008), 212. Mevcut durumda yüksek lisans için en az ikisi Doçent Dr. ünvanlı öğretim üyesi olmak üzere 3 öğretim üyesi; doktora ise en az iki Doç. Dr. öğretim üyesi olmak üzere toplam 6 öğretim üyesinin bulunması şartı vardır. YÖK, “Lisansüstü Eğitim-Öğretim Programı Açılması ve Yürütülmesine Dair İlkeler”, (Erişim 09 Ağustos 2023).

³⁶ bk. Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), “Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim ve Bilim Dalları”, (Erişim 27 Temmuz 2023).

³⁷ Bingöl Üniversitesinde *Kıraat İlmi Enstitüsü* kurulmuştur. Kıraat İlmi, enstitüde müstakil anabilim dalı olarak belirlenmiştir. bk. Bingöl Üniversitesi Kıraat İlmi Enstitüsü (BÜKİE), “Bilgi Paketi”, (Erişim 19 Temmuz 2023). İstanbul Üniversitesinde Temel İslam Bilimlerinin diğer bilim dallarının müstakil program olarak zikredildiği görülmektedir. Ayrıca, alanda uygulama ve araştırma yapma üzere Marmara Üniversitesi bünyesinde “Kıraat İlmi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi” kurulmuştur. bk. Marmara Üniversitesi (MÜ), “Kıraat İlmi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi”, (Erişim 21 Temmuz 2023); Ayrıca, uygulama ve araştırma yapmak üzere bazı merkezler de kurulmuştur. Necmettin Erbakan Üniversitesinde Kur’an-ı Kerim Çalışmaları ve Kıraat İlmi Merkezi, Trabzon Üniversitesinde Kur’an-ı Kerim Araştırmaları ve Kıraat İlmi Enstitüsü bulunmaktadır. NEÜ, “Kur’an-ı Kerim Çalışmaları ve Kıraat İlmi Merkezi”, (Erişim 1 Ağustos 2023); Trabzon Üniversitesi (TÜ), “Kur’an-ı kerim Araştırmaları ve Kıraat İlmi Enstitüsü”, (1 Ağustos 2023).

doktora arasında sarmal/sıralı/hiyerarşik olmadığı müşahede edilmektedir. Bunların bazıları yüksek lisansta olabilecekken doktora, doktora programında olabilecekken yüksek lisans programında olabilmektedir. Bazen de çok detay bir konunun ders olarak konulduğu görülmektedir. Ayrıca, birçok üniversitede Tefsir bilim dalında Kıraat İlmî konularında çalışma yapılmasına rağmen ilgili alan dersi bulunmamaktadır. Burada bütün üniversitelerdeki ders durumunu zikretme imkanı bulunmamaktadır. Örnek olması açısından sadece Yüksek İslam Enstitüsü geçmişi olan İlahiyat Fakültelerinin tezli yüksek lisans ve doktora programı dersleri ve öğretim üyesi durumu tablo olarak verilecektir.

Yüksek İslam Enstitüsü Geçmiş Olan İlahiyat Fakültelerinde (SBE) Kıraat İlmî Dersleri³⁸

Ad	Tezli Yüksek Lisans Programı Dersleri	Doktora Programı Dersleri	Kıraat Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri
Istanbul Üniversitesi	Hafızlık Tarihi, Kıraat İlminin Başlıca Çalışma Alanları, Kıraat İlminin Temel Kaynakları, Kıraat Kaynaklarına Giriş, Resmü'l-Mushaf ve İlgili Kaynaklar, Kıraat Farklılıklarının Kur'an Yorumuna Etkisi, Kıraat İmamları ve Ravileri, Kıraat Kaynakları (Kitabü's-Seba, el-İkna fil-Kıraati's-Seb'a, İthaf-ü Fudalâi'l-Beşer Örneği), Klasik ve Çağdaş Tefsir Metinlerinde Kıraat Uygulamaları, Klasik Tecvid Metinleri, Osmanlı Tecvid Metinleri, Türkiye'de Kur'an ve Kıraat Eğitimi, Ulûmu'l-Kur'an Eserlerinde Kıraat İlmî	İmamlar, Râvileri ve Usûlleri, Kıraatların Yoruma Etkisi, Klasik Tecvid Kaynakları, Klasik Tefsirlerde Kıraat Algısı, Kur'an'ın Mushaflaşma Süreci: Ehl-i Sünnet-İmamiyye Şiâsi, Bahar Kıraat İlminin Temel Meseleleri, Kıraat Tarihi, Klasik Kıraat Metinleri, Klasik Tefsirlerden Seçilen Metin Örneklerinde; Farklı Kıraatların Telaffuz ve Yorumları, Kur'an Eğitiminde Harfler, Osmanlı'da Kıraat İlmî, Ulûmu'l-Kur'an Eserlerinde Kur'an Tilâveti.	Prof. Dr. Abdullah Emin Çimen Doç. Dr. Ahmet Gökdemir Dr. Öğr. Üyesi Selim Çakıroğlu Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Kablan Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Yıldız
Marmara Üniversitesi	Kıraat İlmî ve Tarihi, Mütevatir Kıraatler ve Usulleri, Kıraat İlminin Temel Kaynakları, Mushaf İmlası (Resmü'l-Mushaf), Kıraat Metinleri, Kur'an Kıraatında Vakf Ve İbtida, Kıraat Farklılıklarının Kur'an Yorumuna Etkisi, Kıraat Uygulamaları, Kur'an Tarihi, Oryantalistlerin Kur'an ve Kıraat Araştırmaları, Kıraat ve Tecvid Kavramları, Klasik Tecvid Metinleri, Ayet Sayısı İlmî (Addü'l-Ây), Günümüz İslam Dünyasında Yaygın Kıraatler, Güzel Kur'an Okuma, Kur'an Fonetigi, Kıraat İlmî ve Tarihi, Mushaf İmlası.	Oryantalistlerin Kur'an'a Yaklaşımları, Kıraat Uygulamaları, Kıraat Tarihi, Kıraat-Tefsir İlişkisi (Dersler 2 Dönem)	Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı Prof. Dr. Erdoğan Baş, Doç. Dr. Mustafa Kılıç, Doç. Dr. İshak Kızılaslan Dr. Öğr. Üyesi M. Kamil Yaşaroğlu Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Tuncel Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kara
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	Kıraat İlminin Doğuşu ve Kıraat İmamları, Kıraat - Yedi Harf İlişkisi, Kıraat Tarihinin Meseleleri, Kıraat İlmî ve Tarihi, Kıraat İlminin Temel Kaynakları (Dersler 2 Dönem)	Kıraat İlmî ve Kıraat Çeşitleri, Kıraatlerin Tevatürü Meselesi, Mütevatir Kıraatların Tefsir İlmindeki Yeri, Kıraatların Ahkama Etkisi, Oryantalistlerin Kur'an-ı Kerim ve Kıraatlere Yaklaşımları, Mütevatir Kıraatler ve Usulleri, Kur'an Yorum Faaliyeti ve Kıraat İlmî	Prof. Dr. Yaşar Kurt Doç. Dr. Yaşar Akaslan Doç. Dr. Mustafa Kara Doç. Dr. Hayrettin Öztürk Doç. Dr. Hatice Şahin Aynur Dr. Öğr. Gör. Osman Bostan,

³⁸ Yüksek İslam Enstitüsü olarak açılan İlahiyat Fakülteleri; Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) (ayrıca Yozgat'ta açılmış ve kapatılmıştır.) illerinde bulunmaktadır. Mustafa Öcal, "Yüksek İslâm Enstitüsü", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/48-52.

Atatürk Üniversitesi	Kıraat Problemleri, Kıraat Eğitim ve Öğretimi Teknikleri, Yedi On Kıraat ve Özellikleri, Kur'an Tarihi, Kur'an Yazısı Resmü'l Mushaf Oryantalistler ve Kur'an Çalışmaları, Osmanlıda Kur'an ve Kıraat Eğitimi, Yedi On Kıraat ve Özellikleri	Kıraat Problemleri, Oryantalistler ve Kur'an Çalışmaları, Batıda Kıraat Tarihi Çalışmaları, Batıda Kur'an Tarihi Çalışmaları, Kur'an Tarihine Oryantalist Yaklaşımlar, Mekke ve Medine Kıraatları, Meşhur Kıraatların Tefsire Etkisi, Kur'an Tarihi.	Prof. Dr. Mehmet Dağ Doç. Dr. Osman Bayraktutan Doç. Dr. İbrahim Tetik
Necmettin Erbakan Üniversitesi	Kıraat Literatürü I ve II, Kıraat Metodolojisi I ve II, Tecvid Metinleri I ve II, Uygulamalı Kıraat Çalışmaları I-II, Kıraat-Yorum İlişkisi, Kur'an'ın Metinleşme Tarihi, Osmanlı Dönemi Kıraat Çalışmaları,	Kıraat Literatürü I ve II, Kıraat İlmi ve Tarihi I-II, Kıraat İlminin Temel Kaynakları, Klasik Dönem Endülüs Tecvid Ekolü, Tevcihu'l-Kıraat, Klasik Dönem Endülüs Tecvid Ekolü I-II, Tecvid Metinleri I-II, Uygulamalı Kıraat Çalışmaları I-II, Kıraat-Yorum İlişkisi, Kur'an'ın Metinleşme Tarihi, Osmanlı Dönemi Kıraat Çalışmaları, Tecvid Metinleri I ve II	Prof. Dr. Ali Öge Doç. Dr. Recep Koyuncu Doç. Dr. Ali Çiftçi
Erciyes Üniversitesi	Mesleki Metinler-Kıraat-, Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtida, Kıraat Metinleri, Oryantalistik Kur'an Araştırmaları ve Kıraat, Kıraat Farklılıklarının İslam Düşünce Geleneğine Etkileri, Mütevatir Kıraatler ve Usulleri, Mushaf İmlâsı (Resmü'l-Mushaf)	Yaşayan Kıraatler, Şatıbiyye ve Tayyibe Tarikleri, Tecvid ve Kıraat Kavramları, Seb'a ve Aşera Tariki, Takrib Tariki, Kıraat Metinleri, İmam Nâfi' Kıraati, Kur'an Kıraatinde Türk ve Arap Tarzı, Arap Lehçeleri Kıraat İlişkisi, Şâz Kıraatler.	Prof. Dr. Yavuz Fırat Doç. Dr. Ömer Özbeke, Doç. Dr. Abdullah Benli
Bursa Uludağ Üniversitesi	Kıraat-i Seb'a Usulü, Kıraat İlminin Temel Kavramları, Kur'an Tarihi, Kıraat İlminin Temel Kaynakları	Batıda Kur'an Tarihi Çalışmaları, Meşhur Kıraatların Tefsire Etkisi, Endülüs Kıraat Ekolü	Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Öz Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Efe Dr. Öğr. Üyesi Abdülhalim Başal
Dokuz Eylül Üniversitesi	Kur'an Tarihi (TİB), Kur'an Tarihi Araştırmaları, Kıraat Yorum/Tefsir İlişkisi, Kur'an Tarihi Problemleri, İlk Mushaflar. (Tefsir)	Kur'an Tarihi, Kıraat İlmi ve Sorunları, Şia'nın Kur'an ve Kıraat Algısı.	Doç. Dr. Veysel Gengil Dr. Öğr. Üyesi Akif Yıldırım

Bu tablo üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerinin Ders Bilgi Paketleri ve Fakülte internet sayfaları incelenerek oluşturulmuştur.³⁹ Söz konusu dersler, üniversitelerin Yüksek İslam Enstitüsü geçmişi olan köklü İlahiyat Fakültelerindeki tezli yüksek lisans ve doktora programında son birkaç yılda okutulan müfredat derslerini göstermektedir. Bu derslerin bazılarının pasif olması muhtemeldir. Derslerden bazıları tefsir programı içinde yer alabilmektedir. Kıraat Anabilim Dalı öğretim üyeleri de Tefsir

³⁹ İstanbul Üniversitesi (İÜ), "Eğitim Bilgi Sistemi", (Erişim 17 Ekim 2023); Marmara Üniversitesi (MÜ), "Eğitim-Öğretim Bilgi Sistemi", (Erişim 17 Ekim 2023); On Dokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ), "Program Bilgi Paketi", (Erişim 17 Ekim 2023); Atatürk Üniversitesi (ATAÜ), "Akademik Derce Programları", (Erişim 17 Ekim 2023); Necmettin Erbakan Üniversitesi (NEÜ) "Ders Bilgi Paketi- Ders Kataloğu", (Erişim 17 Ekim 2023); Erciyes Üniversitesi (ERÜ), "Ders Bilgi Paketi", (Erişim 17 Ekim 2023); Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), "Bilgi Paketi- Ders Kataloğu", (Erişim 17 Ekim 2023); Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ), "Ders Bilgi Paketi Ders Kataloğu", (Erişim 17 Ekim 2023).

Anabilim Dalında yer alabilmektedir. Burada sadece ilgili anabilim dalında görünen öğretim üyeleri gösterilmiş olup tanınan bazı hocalar da eklenmiştir. Bunlar içinde Kıraat İlmi derslerine girip ünvanı güncellenmeyen ve burada ismi yer almayan öğretim üyelerinin de bulunması mümkündür. Ayrıca Kıraat İlmi ve tefsir derslerini ortak olarak okutan öğretim üyeleri de bulunmaktadır.

1.4. Kıraat İlmi-Tefsir Ayrımı Meselesi

Tefsir ilmi Kur'an'ın anlamı ile ilgilenmekte, bu yönüyle Kıraat İlminin ayrılmaktadır. Tecvid ve Kıraat İlmi ise daha çok Kur'an lafızlarıyla ilgilenmektedir. Ancak bu lafızların hatalı okunması anlamı etkilemektedir. Tecvide *lahn* denilen bu hatalar aslında manaya tealluk etmektedir. Bu yönüyle Tecvid ve Kıraat İlminin anlamı koruyan bir işlevi vardır. Hz. Ali'ye atfen söylenen tertil kavramının *tecvidü'l hurûfi ve ma'rifetül vukûfi*⁴⁰ şeklindeki tanımında anlam konusuna işaret edilmektedir. Öte yandan kıraat farklılıklarının özellikle ferşî⁴¹ ihtilafların meal ve tefsir ihtilaflarına sebebiyle vermesi açısından tefsirle de bağlantılıdır.⁴² Ayrıca, Tefsir ilmi için Kıraat İlmi vazgeçilmezdir. Zira tefsir kaynaklarında müelliflerin kıraat ihtilaflarına yer vermesi ve bu ihtilafların anlam farklılıklarına yol açmaktadır. Alanı tamamen Kıraat İlmi olan öğretim üyesi için de bu yönüyle de tefsir vazgeçilmez bir ilimdir. Kıraat İlminin diğer ilimlerle de ilişkisi olmakla birlikte belli düzeyde tefsir, tefsir literatürü ve usûl bilgisi şarttır.⁴³ Kıraat İlmi alan itibari ile müstakil hale gelse de tez konusu olarak "tefsirlerde kıraat uygulamaları" olması yönüyle tefsir tarihi, kıraat-tefsir ilişkisi, kıraat farklılıklarının huccetlendirilmesi, Kur'an tarihi, mushaf tarihi ve vakıf-ibtida'nın anlam ile alakalı olması belli bir tefsir birikimi de gerektirmektedir. Nitekim, tez konuları içinde tefsir olarak Kur'an tarihi, kıraat alanı, mushaf tarihi konularının gösterilmiş olması⁴⁴ bu iki alanın bütünüyle ayrılamadığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda kıraat alanı İlahiyat Fakültelerinde resmî olarak ayrılmasına rağmen ders ortaklığı devam etmektedir. Binaen aleyh Tefsir veya Kıraat İlmi anabilim dallarında görev yapan hocaların çalışmalarında ortaklıklar görülmektedir. Nitekim İlahiyat Fakültelerindeki bazı öğretim üyeleri ayrımın doğru olmadığı şeklindeki kanaatini dile getirmektedir.

Zikredilen hususlar sebebiyle Kıraat İlmi öğrencisi tefsir ilmine de aşına olması gerekir. Tefsir konusunda lisans döneminden bir bilgi birikimi söz konusu olmasına rağmen Kıraat İlmi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu anlamda her tefsir öğrencisinin teknik bir alan olması sebebiyle Kıraat İlmi eğitimine vâkıf olması söz

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, 1/209.

⁴¹ bk. Bu kavramların açıklaması için dipnot 47.

⁴² Yaşar Akaslan, "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 7, 8.

⁴³ İsmail Karaçam, *Kur'an Tilavetinin Esasları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2018), 137.

⁴⁴ Harun Öğmüç, *İlahiyat Araştırmaları Kılavuzu* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 16.

konusu değildir. Bu sebeple lisansüstünde çalışma alanı tefsir ve kıraat olarak önceden belirlenmesi ve kıraat alanında tez hazırlanabilmesi için yüksek lisans ve doktora ders döneminde temel derslerin alınmış olması gerekmektedir.

Lisansüstü eğitimde tefsir-kıraat -hatta diğer alanlardan- arasında geçişler olması mümkündür. Ancak böyle durumda ilgili konuda bir alaka ve kabiliyet gerekir. Bu anlamda Kıraat İlmi ve Tecvid kaynaklarının farklı olması lisansüstünde görülecek Tecvid ve Kıraat İlmi derslerinin önemini daha fazla artırmaktadır. Bütün bu problemleri her zaman resmî olarak düzenlemek mümkün olmasa da ilave olarak alınacak anabilim dalı kararlarıyla çözüme kavuşturmak mümkündür. Böyle durumlarda gerektiğinde doktora programında yüksek lisans programı derslerinden ilave ders alınması mümkündür. Gerektiğinde eksikliklerin en az bir dönem “Bilimsel Hazırlık” dersi olarak giderilmesi de mümkündür.

Aslında Temel İslam Bilimlerindeki diğer temel konulardan lisans düzeyinde bilgi birikimi söz konusudur. Ancak, tefsir alanında ders sayısı ve ders süresinin daha elverişli olması durumunda tefsir öğrencisinin fıkıh usûlü vb. dersleri alması söz konusu olabilir. Kıraat İlmi öğrencisinin çalışma alanı açısından *Tefsir Usûlü ve Tarihi* dersi alması faydadan hali olmayacaktır. Bu bağlamda ders çeşidinin çok olması disiplinler arası yaklaşımın gelişmesine ve yapılacak çalışmaların zenginleşmesine vesile olacaktır.⁴⁵ Ancak uygulamada her zaman böyle bir imkandan söz edebilmek mümkün görünmemektedir.

Netice itibarıyla *Kur’an Okuma ve Kıraat İlmi* olarak isimlendirilen bu alan, tefsir alanından ayrılmış durumdadır. Bu sebeple Kıraat İlminin konularına, tartışma alanlarına, literatürüne ve kaynaklarına vâkıf olmak, yapılacak çalışmaları kolaylaştıracak ve katkı sağlayacaktır. Söz konusu bu alanlar/bilim dalları şöyle zikredilebilir:⁴⁶ 1-*Tecvid İlmi ve Kur’an Tilaveti*, 2-*Kıraat İlmi ve Tarihi*, 3-*Kıraat İhtilafları (Usûl ve Ferş)*,⁴⁷ 4-*Kur’an ve Mushaf Tarihi*.⁴⁸

⁴⁵ Ökmen vd., “Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programına İlişkin Öğretim Üyesi ve Öğrenci Görüşleri”, 569.

⁴⁶ Ahmed b. Mustafâ Taşköprüzâde, *Miftâhu’s-Saâde ve Misbâhu’s-Siyâde* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985), 2/333-341.

⁴⁷ Kıraat ihtilafları usûl ve ferş olarak ikiye ayrılmaktadır. Usûl ihtilafı, idğâm, tahkîk, teshîl, ihfâ, izhâr gibi kelimenin sûretinde bir değişiklik meydana gelmeyen ve mânâyâ etkisi olmayan farklılıklardır. Ferşî farklılıklar ise bir fiilin يَتَعَلَّمُونَ veya يَتَعَلَّمُونَ şeklinde okunması gibi belli bir kurala dayanmayan ve edâ/telaffuz ile ilgili olmayan farklılıklardır. Mehmet Ünal, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 3; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid Kavramları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2018), 63.

⁴⁸ Bunlara Tevcîhü’l-Kıraat, Addü’l-Ây (İlmiü’l-Aded) ve vakkf-ibtida gibi isimlerin de eklenmesi mümkündür, Ancak bu konular zikredilen bilim dallarının muhtevasına girmektedir.

1.5. Diğer Problemler

Müfredat derslerinin önemi, derslerin verimli olmasına bağlıdır. Bu sebeple bilinen bazı hususları hatırlatmakta fayda vardır. Lisansüstünde dersin adı ne olursa olsun dersin hocası programı önemsemeli ve derste alan adına mutlaka bir öğrenme faaliyeti gerçekleştirmelidir. Öğrencilerin ödevleri ve öğrenme durumları mutlaka takip edilmelidir. Danışmanı olunan öğrencilere özellikle ders döneminde seminer/tez ve yazma faaliyeti açısından çalışmalar yaptırılmalıdır. Bununla birlikte sistemsel problemlerin yanında en önemli problem, öğrencilerin derse devamı problemidir. Yönetmeliklere göre öğrenci %70 devam etmek zorundadır.⁴⁹ Fakat lisansüstü derslerinde önemli mazeretin haricinde tüm derslere devamın sağlanmasında büyük yarar vardır. Bu şekilde devamın sağlandığı, ödevlerin, çalışmaların ve sunumların yapıldığı verimli bir ders ortamında dersin ölçme ve değerlendirmesi de büyük oranda yapılmış olmaktadır.⁵⁰

Lisansüstünde ders programı, Temel İslam Bilimleri olarak planlandığı için tefsir, hadis vb. derslerle çakışmamasına özen gösterilmektedir. Fakat enstitü bilim dalı *Tefsir, Hadis, Kıraat İlmî* şeklinde resmi olarak belirlendiğinde bazı derslerin çakışmasında fiili bir problem söz konusu olmayacaktır. Bu anlamda İlahiyat Fakültelerinde her anabilim dalında bir gün yüksek lisans ve doktora ayrılmalı öğrencinin alması gereken 3 temel ders bir gün içinde 9 saat olarak planlanabilmeli, -doktorada 4 ders- *Araştırma Yöntem ve Teknikleri* dersi uygun bir zamanda online olarak da yapılabilirdir. Ancak daha fazla ders alınması durumunda dersleri iki gün içinde yapmak mümkündür. Bu noktada lisansüstü öğrencilerinin lisans öğrencileri gibi salt öğrenci olmadığını ve genelde çalışan kişiler olduğunu unutmamak gerekir.

2. Kıraat İlminde Lisansüstü Eğitim Planlaması ve Ders Önerileri

Yüksek lisans ve doktora dersleri lisansa göre daha özel kapsamdadır. Müfredat dersleri Yüksek Öğretim Kurulu tarafından değil üniversiteler veya sosyal bilimler enstitüsü; dolayısıyla İlahiyat Fakültelerindeki alanın öğretim üyeleri tarafından yapılmaktadır. Yüksek öğretim kurumlarında lisans düzeyinde hassaten Kıraat İlmî alanında -temel Kur'an Okuma dersleri olmak üzere- dersler bellidir.⁵¹ Ancak, lisansüstünde standart bir programdan söz etmek mümkün değildir. Böyle olmasının bu

⁴⁹ AKÜLEÖSY, md. 22.

⁵⁰ Lisansüstü programında sınav türleri; ara sınav, mazeret sınavı, yarıyıl sonu sınavı ve tek ders sınavıdır. Bu sınavlar yazılı, sözlü, ya da uygulamalı olarak yapılabilmektedir. AKÜLEÖSY, md. 25.

⁵¹ Aslıhan Kuşçuoğlu, "İlahiyat Fakültelerindeki Araştırma Teknikleri Dersi: Bir Durum Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 301.

işin doğasına daha uygun olduğu ifade edilebilse de⁵² araştırmanın yapılacağı bir programda asgari temel konuların öğrenilmesine katkı sağlayacak, öğrencilerin beklentilerine cevap verecek ve alanın nitelikli eleman ihtiyacını karşılayacak derslerin olması gerektiği malumdur.

Bu noktada lisans derslerinin yeniden yapılandırılması Kur'an Okuma ve Tecvid Bilgisinin yeterli hale getirilmesi gerekir. Bu problem ayrı bir konudur. Biz, Kıraat İlmi derslerinin, İlahiyat alanında sadece tek fakültenin olması, burada birçok alandan derslerin olması ve lisansüstü derslerinin araştırmaya yönelik olması sebebiyle -farklı yapılanmalarda müfredat değişebilse de- hiyerarşik olarak lisansüstü eğitimde olması gerektiği kanaatindeyiz.⁵³ Lisans öğrencisinin Kur'an okumadaki seviyesi yeterli olsa bile derslerin içeriğinin *talim-tecvid ve tilavete* dair seçmeli derslerden oluşması gerektiği düşüncesindeyiz. Çünkü lisansüstü dersleri Kıraat İlmi ihtisas veya yüksek ihtisas dersleri mahiyetinde olup yüksek lisansta lisans düzeyi yeterliliklerine dayalı olarak, bilgileri uzmanlık düzeyinde geliştirebilme ve derinleştirebilme hedeflenmiştir.⁵⁴ Bu anlamda günümüz fakülte yapılanmasında lisans yetkinliği (ihtisası) *Âsım kıraatı Hafs rivayeti üst düzey talim ve tecvid-tilavet meseleleri* üzerinde olmalıdır. Bu sebeple önerilen derslerin işlevsel, gerektiğinde değişebilen (esnek), ihtiyaca cevap veren ve niteliği geliştiren bir özellikte olması gerekir.

Arap ülkelerinde kıraat bölümünde *Kıraat-ı Aşere* hem teorik hem pratik olarak *Şâtıbiyye ve Dürre* öğretilmektedir. Ancak, bu üniversitelerde fakülte, *Kur'an Araştırmaları Fakültesi*, *Tefsir-Kıraat Bölümü* olarak kurulmuştur.⁵⁵ Dolayısıyla oluşturulacak dersler, sistem ve mevcut durumla uyumlu olmak durumundadır. İlahiyat programında Temel İslam Bilimleri, İslam Tarihi ve Felsefe ve Din Bilimleri gibi birçok alanda dersler söz konusudur. Böyle bir sitemde bir branşın tüm alanlarını lisans eğitimine sığdırmak mâkul görünmemektedir. Biz, ülkemiz öğrenci potansiyeline dayalı olarak yapılabilir değişikliklerle Diyanet Akademisi Kur'an Kursu, Meslekî/Akademik İmam Hatip Lisesi, İlahiyat Fakültesi ve Kıraat İlmi lisansüstü seviyesini sıralı bir süreç olarak düşünmekteyiz. Bu anlamda lisans döneminde Kıraat İlminin genel olarak bilinmesi adına seçmeli ders olacak şekilde diğer kıraat imamlarının okumalarından örnekler de sunulabilir. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki daha alt düzey denebilecek *Medresetü'l-İrşâd* okulunun *Hutabâ ve Eimme* şubesinde *Kıraat Vecihleri*

⁵² Muhammed Tayyib Kılıç, "İslam Hukuku Anabilim Dalı Bünyesindeki Lisans ve Lisansüstü Derslerle İlgili Tespit ve Teklifler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 384.

⁵³ Muzaffer Üzümcü, "İlahiyat Fakülteleri Felsefe ve Din Bilimleri Bölümlerinde Akademik Yapılanma ve Lisansüstü Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme", *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (Mart 2020), 169.

⁵⁴ OMÜLEE, "OMÜ Program Bilgi Paketi", (Erişim 19 Temmuz 2023).

⁵⁵ Muhammed Selci, "Arap Ülkelerinde Kur'an-ı Kerim Eğitimi: Ürdün ve Suudi Arabistan Örneği", *Kur'an Sempozyumu (Fecr Yayınları)*, (2008), 175.

dersi konulmuştur.⁵⁶ Ancak bugünkü fakülte sisteminde *Kıraat-ı Aşere*'nin geleneksel sistemle baştan sona (hatim) okunması mümkün görünmemektedir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığında ve Millî Eğitim Bakanlığında görev yapacak her öğretmenin ve imam/müezzin/Kur'an Kursu öğreticisinin Kıraat İlmini okuması da gerektiği düşünülemez.

Kıraat İlmi eğitimini üniversite düzeyinde uygulamalı olarak yerleştirmek ve bunun için gerekli şartları oluşturmak bir ihtiyaçtır. Bu konuda hedef yükseltmek için köklü ve büyük İlahiyat Fakültelerinde bu dersin uygulamalı olarak okunacak şekilde değişikliklerin yapılması gerekir. Bunun da İlahiyat ilimlerinin daha geniş bir şekilde öğrenildiği ihtisas fakültelerinde olması mümkündür. Hassaten öğretim kadrosunun iyi olduğu bazı üniversitelerde lisans düzeyinde -seçmeli de olsa- teorik ve uygulamalı olarak *Şâtıbiyye* ve *Dürre*'nin veya *yaygın üç kıraatın* okutulduğu fakülteler dizayn edilebilir. Böyle durumda Yüksek lisans ve doktora eğitimine dair lisansa dayalı olarak farklı önerilerde bulunulabilir.⁵⁷ Ancak yine de lisansüstü eğitimde derslerin araştırmaya dönük olması ve ders dönemi süresinin az olması sebebiyle bunun uygun olmayacağı söylenebilir. Böyle bir durumda Kıraat İlminin uygulama tarafı şartlara göre açılacak *Kıraat İlmi Uygulama Merkezi* bünyesinde düşünülebilir. Aşamalı olarak düşünülen söz konusu müfredatta uygulama tarafı eksik kaldığı için daha yakın bir çözüm önerisi olarak "Kıraat Uygulamaları" dersi içinde örnek okumalarla bir nebze çözülmesi mümkündür.

Ülkemiz şartlarında Kur'an öğretiminin yapıldığı ve tecvide uygun olarak okunduğu öğretim kademesi olarak, *Kur'an Kursları*⁵⁸ ve *İmam Hatip Ortaokulu, İmam Hatip Lisesi ve diğer okullarını*; mesleğe yönelik olarak da *Meslekî/Akademik İmam Hatip Liselerini ve Âsım kıraatı Hafs rivayetinin ihtisas/yenkinlik düzeyinde talim edildiği kademe olarak da İlahiyat Fakültelerini* düşünmekteyiz. Kur'an okumasını ve tecvid ilmini öğrenen, akıcı, seri okuyan ve belli sûrelerin ezberleyen öğrencinin bu alt yapısı ile İlahiyat Fakültesine gelmesini ve burada yüzüne ve ezbere sayfalarını talim üzere okumasını, tecvid bilgisini sağlamlaştırmasını bunun üzerine de diğer Kur'an tilavetine

⁵⁶ Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 125.

⁵⁷ Kıraat ilminin uygulamalı olarak lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde program örnekleri için bk. Ağırbaş, *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 440-460.

⁵⁸ İlahiyat alanında meslek öğretiminde Kur'an Kurslarının yeri büyüktür. Bu kursların örgün eğitim içinde yer almaması buna engel değildir. Nasıl ki bu kurslar, hafızlık proje İHL okullarının öğrenci kaynağı ise ihdas edilebilecek Meslekî /Akademik İmam Hatip Liselerinin en önemli öğrenci kaynağı olmak zorundadır. Zira bugün Kur'an öğretimi ilkökul düzeyinde yapılamamaktadır. Bu sebeple Kur'an Kurslarının, zorunlu 12 yıllık kesintisiz eğitim sistemine feda edilmemesi gerekir. İlkokul'dan sonra hafızlık için verilen izin artırılmalı bu süre en az 3 yıl olmalıdır. Bu izin sadece hafızlar için değil isteyen herkesi kapsamalıdır. Ayrıca LGS sınavında öğrencinin aldığı puanla tercih hakkı sonraki yıllar için saklı tutulmalıdır.

dair bilgisini ve kültürünü geliştirmesini hedeflemektedir. Dolayısıyla tarihte *Dâru'l-Kur'an* ve *Dâru'l-Huffâz'ların* yaptığı işlevi Diyanet Akademisi Kur'an Kursları, İmam Hatip Ortaokulları ve İmam Hatip Liseleri ve Âsım kıraatı Hafs rivayetinin üst düzey tahsilinde İlahiyat Fakültesi lisans; Kıraat İlmi ihtisas eğitimi olarak üst düzey *Dâru'l-Kurrâ'ların*⁵⁹ yaptığı eğitimin de uygulama kısmını Diyanet Akademisi Aşere-Takrib eğitimi⁶⁰ ve geleneksek kıraat eğitimi (Bazı fakültelerde kıraat bölümü de olabilir); ve araştırma kısmını da İlahiyat Fakülteleri (SBE) lisansüstü Kıraat İlmi eğitimi şeklinde planlanması daha mâkul görünmektedir.⁶¹ Dolayısıyla aşamalılık ilkesine uygun olarak Kıraat İlminin genel bilgilerinin öğretildiği yüksek lisans; bu bilgilerin pekiştirildiği, temel bilgi gerektiren diğer spesifik konuların ele alındığı, farklı yaklaşımların tartışıldığı ve çalışmaların değerlendirildiği bir doktora eğitimi şeklinde planlanmalıdır. Ancak lisansüstü Kıraat İlmi eğitiminin uygulama (Kur'an'ı kıraat-ı aşere üzere hatim yapma) kısmının eksik kalacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Bazı yaklaşımlarda herkesin doktora eğitimi almadığı ve yüksek lisansı bitiren kişinin bilim uzmanı olduğu gerekçesiyle iki programın bağımsız düşünülmesi gerektiği söylene de bu kademelerin mevcut durumda birbirini tamamlayıcı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu anlamda yüksek lisansta görülen bir dersin doktorada da görülmesinin bir anlamı yoktur. Elbette bazı ders ve konuların birbirinin devamı, bazen

⁵⁹ Dâru'l-Kur'an ve Dâru'l-Huffâzlar tecvid ve mehâric-i hurûfun öğretildiği ve Kur'an'ın ezberlendiği yer; Dâru'l-Kurrâ'nın da Kıraat-ı Aşere'nin öğretildiği yer olarak tanımlanması daha uygun görülmektedir. Bunlar için başlangıçtan ihtisasa kadar öğrencilerin yetiştirildiği yer olduğu da ifade edilmiştir. Dâru'l-Kurrâ'larda talim (mehârici hurûf, tecvid ve kıraat ilmi okutulmaktaydı. Bununla birlikte müstakil Kur'an eğitim merkezlerinin adının Eyyübîler döneminde Dâru'l-Kur'an, Selçuklular döneminde Dâru'l-Huffâz, Osmanlı devleti döneminde ise Dâru'l-Kurrâ olduğu da belirtilmiştir. Yusuf Alemdar, *İstanbul'da Kur'ân Okulları* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 90, 163; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 55.

⁶⁰ Diyanet Akademisi Aşere-Takrib eğitimi -2023 yılı itibarıyla bilindiğine göre- sadece İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi, Rize Müftü Yusuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezi ve Ankara Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğünde olup hafız olma ve Dört yıllık dini yükseköğrenim mezunu olma şartı aranmaktadır. bk. Diyanet Akademisi Başkanlığı (DAB), "Aşere-Takrib Kursu Duyurusu", (Erişim 22 Ekim 2023). Ancak, müftülüklerin düzenlediği bazı Aşere-Takrib kurslarında İmam Hatip Lisesi mezunu olanlar kabul edilmiş İlahiyat Fakültesi mezunu olma tercih sebebi olmuştur. Buradan hareketle Kıraat İlmi eğitiminin pratik kısmı Arapça bilgisi olmak şartıyla hafızlıktan sonraki her aşamada okunmasının mümkün olduğunu söylemek gerekir. Ancak ihtisas ve yüksek ihtisas denebilecek araştırmaya yönelik okuma ise lisansüstü öğretimde olabilecek bir husustur. Diyanet İşleri Başkanlığı Avcılar Müftülüğü (DİB), "Aşere-Takrib Kursu Sınav Duyurusu", (Erişim 22 Ekim 2023).

⁶¹ Ahmet Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 28.

de tekrarı şeklinde olması normal bir durumdur.⁶² Bu çerçevede lisansüstü eğitimde özellikle yüksek lisansta dersler alana dair temel derslerden oluşmalı, ihtiyaç içerikli ve işlevsel olmalıdır.⁶³ Kıraat İlmi alanında pek görülmesi de ders hocasının alanla ilgili derinlemesine yaptığı tez konusu, ders adı/konusu olmamalıdır. Böyle bir tez çalışmasının, doktora düzeyinde gerekli ise ders olarak okutulması mümkündür.⁶⁴ Ancak yüksek lisans dersleri, alana dair daha genel bilgileri içermelidir. Bu noktada örnek olarak söylemek gerekirse “Âsım Kıraatı” dersinin uygulama olmaksızın/teorik olarak yüksek lisans eğitiminde; diğer kıraatların ve usullerinin doktora eğitiminde okutulması daha uygun görünmektedir.⁶⁵ Çünkü araştırma alt yapısı için Âsım Kıraatı ilimler tertibinde iktisar (asgari) seviyesi olarak adlandırılmıştır.⁶⁶ Bu çerçevede pratik uygulaması tamamlanmış bir ilmin yüksek lisans düzeyinde meşhur meseleleri ve kaynakları; nâdir ve tâli meseleleri de ileri düzey olarak tahsil edilmelidir.⁶⁷ Başka bir örnek üzerinde açıklamak gerekirse, *Kıraat İlmi ve Tarihi* dersi yüksek lisansta olması gereken bir derstir. Bu dersin bir konusu olan (*el-Ahrufu's-Seb'a*) *Yedi Harf konusunun derinlemesine incelenmesi* ise şeklinde doktora seviyesinde bir ders olabilir. Bu meyanda Kıraat İlmi alanında tezli yüksek lisansdaki derslerin tecvid ve kıraat kavramlarını ve kaynaklarını ortaya konan dersler olması, programın amacıyla daha uyumlu olacak ve tez çalışmasını kolaylaştıracaktır. Bu sebeple temel konularda bilgi sahibi olmadan Kıraat İlminin daha teferruatlı konularını içeren dersler, öğrenmeyi zorlaştıracak, her iki programın alt-üst dengesini bozacaktır.

Öte yandan şunu da söylemek gerekir: Mevcut durumda -planladığımız İlahiyat Fakültesi Kur'an Okuma derslerinde de- Kıraat ve tecvid alanındaki dersler lisans dönemindeki Kur'an Okuma ve tecvid dersleri ile aynı değildir. Diğer alanlarda olduğu gibi Kıraat İlmi alanında lisansüstü dersler lisansın eksikliklerini tamamlayıcı derslerden oluşmamaktadır. Aksine bu dersler, teorik olarak alanda uzmanlaşmayı sağlayan

⁶² Erkan Yar, “Yüksek Lisans Programları: Dersler ve İçerikleri”, *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, (2008), 203.

⁶³ Ökmen vd., “Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programına İlişkin Öğretim Üyesi ve Öğrenci Görüşleri”, 566; Mehmet Zeki Aydın, “Eğitimde Program Geliştirme ve Arapça Dersi Öğretim Programı Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 125.

⁶⁴ Yeşilyurt - Özler, “Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları”, 192.

⁶⁵ Vecdi Akyüz, “İslam Hukuku Dersinin Lisans ve Lisansüstü Düzeyde Eğitim-Öğretim Problemleri ve Bunların Aşılma Yöntemleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 3 [Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a Armağan] (2004), 90.

⁶⁶ Saçaklızade Mehmed Efendi el-Mar'aşî, *İlimlerin Tertibi (Tertibu'l-ulum)*, çev. Zekeriya Pak - M. Akif Özdoğan (İstanbul: Hikemiyat, 2021), 272.

⁶⁷ Mar'aşî, *İlimlerin Tertibi (Tertibu'l-ulum)*, 268.

derslerdir.⁶⁸ Bu sebeple bütünleşik doktora yapmayı düşünen bir öğrencinin Kıraat İlmi yüksek lisanstaki dersleri de alması gerekir.⁶⁹ Netice olarak, bu dersler meslekî alanda din hizmeti ve din eğitime yönelik değil, akademik araştırma yapmaya yönelik derslerdir.

Ayrıca zikredeceğimiz derslerden başka, öğrencinin yapmayı düşündüğü tez konusuna göre farklı disiplinlerden de ders alması mümkündür. Kıraat İlmi konusunu tefsirler üzerinde yapmak isteyen öğrencinin tefsir tarihi; hadis literatüründe yapmak isteyen hadıs kaynakları, kıraat-mûsiki üzerine yapmak isteyen mûsiki ve tarihi; Kur'an öğretimi üzerine yapmak isteyen din eğitimi ile ilgili dersler alması da yapılacak çalışmaya katkı yapacaktır.

2.1. Tezli Yüksek Lisans Dersleri

Yüksek lisans programı, bütün kıraat birikimini değil, öncelikle, alanla ilgili tarihi bilgilerin, kaynak ve temel problemlerin tanıtıldığı, bilgilendirici boyutu ağır basan ve aşamalılık ilkesi gereğince doktora programına altyapı oluşturmayı hedefleyen program olması gerektiği ifade edilmişti.⁷⁰ Bu nedenle yüksek lisans derslerinde tecvide dair derslerin mutlaka olması gerekir. Lisans döneminden itibaren bilinen tecvid konuları ve tecvid ana kaynaklarının metin üzerinden tekrar okunmasında yarar vardır. Bu şekilde hem tecvid metinlerine âşinalık kazanılacak hem de konular pekişecektir. Bununla birlikte tecvid ve Kıraat İlmi kaynakları tanınmalıdır. Ayrıca, Kıraat İlminden önce herkesin bilip okuduğu Âsım kıraatı ayrıntılarıyla, mümkünse yaygın üç kıraatla beraber okunmalı ve Kıraat-ı Aşere'ye zemin hazırlanmalıdır. Bu sebeple programda *Klasik Tecvid Metinleri*,⁷¹ *Klasik Tecvid ve Kıraat Kaynakları*, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, *İmam-ı Âsım ve Âsım Kıraatı*, *Kur'an/Mushaf Tarihi* ve *Klasik Kıraat Metinleri*, -ilave olarak *Kıraat Uygulamaları (Yaygın Kıraatlar)*- derslerinin öncelikli olarak verilmesi uygun olacaktır. Ancak elzem görülebilecek diğer derslere yer açabilmek amacıyla bazı dersleri tek bir ders yaparak birleştirmek de mümkündür.

2.1.1. Klasik Tecvid Metinleri

Bu ders klasik bir tecvid metni üzerinden okunabileceği gibi farklı metinleri bir araya getiren metinler üzerinden de okunabilir. Örnek olarak söylemek gerekirse tek

⁶⁸ Sinanoğlu, "İlâhiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler", 223.

⁶⁹ Doktora programlarına sadece tezli yüksek lisans mezunları girebilmektedir. Ama lisans not ortalaması ile birleşik veya bütünleşik doktora gerekli şartları taşıyanlar da girebilirler. Cağfer Karadaş, "İlahiyat Alanında Lisansüstü Çalışmalar -Sorunlar ve Öneriler-", *Usûl: İslam Araştırmaları* 20 (2013), 184.

⁷⁰ Sinanoğlu, "İlâhiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler", 222.

⁷¹ Aslan, "Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair", 556.

metin olarak, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi* şerhler üzerinden okunabilir ve okuma alanında birçok şerhten istifade edilebilir. Bu noktada Molla Ali el-Kârî'nin *el-Minehnü'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eseri en önemli kaynaktır. Buna ilaveten Mustafa Atilla Akdemir'in *Miftâhu'l-Mehâra fî Tecvîdi'l-Kıraat*⁷² ve Ganim Kaddûrî el-Hamed'in *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eserinden yardım alınması mümkündür.⁷³ Konu bazlı okunduğunda da *Kasîdetü'r-Râiyye-(Hakâniyye) Ebû Müzâhim el-Hâkânî, er-Riâye-Mekkî b. Ebî Tâlib, et-Tahtîd-Ebû Amr ed-Dânî, el-Mûdih-Muhammed el-Kurtubî, et-Temhîd-Ebu'l-Alâ' el-Hemedânî, Ukudü'l-Cumân-Ca'berî, et-Temhîd-İbnü'l-Cezerî, Karabaş Tecvidi-Karabâşî, Cuhdü'l-Mukill-Saçaklızâde Mar'aşî, Tuhfetü'l-Etfâl-Cemzûrî, Mukaddimetü'l-Cezeriyye, Terceme-i Cezerî-Mağnîsî, Dürri'l-Yetîm-Birgivî, Terceme-i Dürri'l-Yetîm-Eskicizâde, Tecvîd-i Edâiyye-Hamza-i Miskîn* şeklinde ayrı konularda 14 ders olarak belirlenebilir.

2.1.2. Kıraat İlmi ve Tarihi

Bu ders yüksek lisansta mutlaka okunması gereken bir derstir. Zira ders, kıraat ilmine dair temel bilgileri içermektedir. Bu bilgilere âşina olmayan öğrencinin alanda çalışma yapabilmesi mümkün değildir. Bu dersin içeriğinde, kıraat ilmi; tanımı, önemi ve vahiy döneminde Kur'ân-kıraat ilişkisi, yedi harf ruhsatı ve kıraatla ilişkisi, sahabe ve tabiin dönemlerinde ve sonrasında kıraat ilmi, günümüzde kıraatların durumu, kıraat imamları, kıraat çeşitleri ve kategorileri gibi konular bulunmaktadır. Bunların içinde Osmanlı dönemi kıraat eğitimi özel olarak da işlenebilir. Bu alanda okunabilecek eserler ise şunlardır: Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*;⁷⁴ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Anlayışına Eleştirel Yaklaşım*;⁷⁵ Mehmet Ünal, *Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi*;⁷⁶ Hacı Önen, *Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi*;⁷⁷ Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*;⁷⁸ Mehmet Emin Maşalı, *Kıraat İlminin Temel Meseleleri*⁷⁹ adlı eserler. Arapça kaynak olarak Celâleddîn es-Suyûtî'nin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Bedreddîn ez-Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an* ve Muhammed Abdülazîm Zerkânî'nin *Menâhilu'l-İrfân* adlı eserlerinin

⁷² Bu eserin Türkçesi de vardır. Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir -Tilavet Kuralları-* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019).

⁷³ Bu eserin muhtasarı "Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi" adıyla Mücalla Hacımısıroğlu tarafından tercüme edilmiştir. Tecvid konularının derinlemesine incelenmesi durumunda Ganim Kaddûrî el-Hamed'in *Kur'an Fonetiği Üzerine Tetkikler*, çev. Mehmet Emin Maşalı vd. (İstanbul: İfav Yayınları, 2021) adlı eserinden faydalanılabilir.

⁷⁴ Abdurrahman Çetin Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013).

⁷⁵ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011).

⁷⁶ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2005).

⁷⁷ Hacı Önen, *Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017).

⁷⁸ Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018).

⁷⁹ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto, 2016).

ilgili bölümleri, Cevâd es-Semarrâî'nin *İdâât fî Târîhi'l-Kıraat* ve Şa'bân Muhammed İsmâîl'in "*el-Medhal ilâ İlmi'l-Kıraat* adlı eserleri okunabilir.

2.1.3. Klasik Tecvid ve Kıraat Kaynakları

Tecvid ve kıraat konusunda ilk dönemlerden bu yana telif edilen literatürün bilinmesi ve içeriğinin tanınması alan bilgisi ve tez çalışması için elzemdir. Bu sebeple bu eserler tek tek ele alınmalı ve içerikleri incelenmelidir. Bu derste, eserlerle ilgili yapılan tezler ve makaleler okunabilir ve bunun yanında bizzat eserin kendisi de genel hatları ile ele alınabilir. Bu konuda, ilgili makale ve tezlerin yanında Yaşar Akaslan Hocanın *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*⁸⁰ adlı eseri önemli bir kaynaktır. Bu noktada tecvid ve kıraat kaynakları genel olarak şöyledir: *tecvidde; Kasîdetü'r-Râiyye-(Hakâniyye); er-Riâye-Mekkî b. Ebî Tâlib; et-Tahtîd-Ebû Amr ed-Dânî; el-Mudîh-Kurtubî; et-Temhîd-Ebu'l-Alâ' el-Hemedânî; Ukudül-Cumân-Ca'berî; et-Temhîd-Mukkadime İbnü'l-Cezerî; Karabaş Tecvidi-Karabâşî; Tuhfetü'l-Etfâl-Cemzûrî; Mukaddimetü'l-Cezeriyye, Terceme-i Cezerî-Mağnîsî; Dürri'l-Yetim-Birgivi; Terceme-i Dürri'l-Yetim-Eskicizâde; Kıraat kaynakları olarak; Kitabü's-Seb'a-İbn Mücâhid, el-İbâne, Mekkî b. Ebî Tâlib; et-Teysîr -Ebû Amr ed-Dânî; Tahbîru'-Teysîr- İbnü'l-Cezerî; Hırzül Emânî-Kâsım b. Firrûh eş-Şâtîbî; Şerhuş-Şâtîbiyye-Ebû Şâme el-Makdisî; Dürretü'l-Mudîyye-İbnü'l-Cezerî; Mürşidü'l-Vecîz, Ebû Şâme el-Makdisî; Müncidü'l-Mukriîn ve Tayyibe-İbnü'l-Cezerî; Şerhu Tayyibetü'n-Neşr-İbnü'n-Nâzım; en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr ve Takrîbü'n-Neşr -İbnü'l-Cezerî; Zübdetü'l-İrfân-Paluvî; Umdetül-Hullân-Muhemmed Emin Efendi.*

2.1.4. Klasik Kıraat Metinleri

Tefsir ve hadis gibi birçok ilimde lisans düzeyinde okutulan klasik metin okuma gibi yüksek lisans ve doktora eğitiminde Kıraat ilminde de olması gerektiği ortadadır. Yüksek lisansta önceden belirlenen Kıraat İlmini temel konuları, usûl ve ferş konularında örnekleme okumalar yapılmalıdır. Bu sebeple ilk dönem tecvid metinleri, ikinci dönem ise kıraat ilminde ana kaynak olan Şâtîbî'nin *Hırzül-Emânî*'sinin şerhi olan Ebû Şâme'nin *İbrazül-Meânî* adlı eserinden veya modern şerhlerden Abdülfettâh el-Kâdî'nin *el-Vâfî fî Şerhi's-Şâtîbiyye* adlı eseri okunabilir. Bununla birlikte Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr'i*, İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîr'i*, *Zübdetü'l-İrfân-Paluvî* ve Muhammed Emin Efendi'nin (ö. 1859) *Umdetü'l-Hullân'ı* da okunabilir. Bu eserlerden seçilen örnek metinlerin de okunması mümkündür.

2.1.5. Kur'an/Mushaf Tarihi

Bu ders tefsir-kıraat öğrencileri için alınması gereken en temel derstir. Bu dersin konuları şöyledir: Vahiy, Kur'an'ın metinleşmesi, derlenmesi, çoğaltılması, Kur'an'ın tertibi, noktalanması, harekelenmesi, Kur'an'ın bölümleri, muhtevası, okunması ve adabı,

⁸⁰ Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2021).

Kur'an'da tahrif iddiası, tercümesi meselesi. Bu derste, başta Abdurrahman Çetin'in *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*,⁸¹ olmak üzere Muhsin Demirci'nin *Kur'an Tarihi*,⁸² Mustafa el-A'zamî'nin *Kur'an Tarihi*,⁸³ Ziya Şen'in *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*,⁸⁴ Mehmet Emin Maşalı'nın *Kur'an'ın Metin Yapısı*,⁸⁵ Muhammet Abay'ın *Mushaf İmlası Tartışmaları*⁸⁶ ve Hz. Osman Sonrası *Mushaf Tarihi*⁸⁷ ve Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kur'an'ın Metinleşmesi Üzerine*⁸⁸ ve Muhammed Hamîdullah'ın *Kur'an Tarihi* adlı eseri gibi birçok eserden yararlanılabilir. Arapça olarak da temel kaynak olan Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Muknî fî Resmî'l-Mushaf* adlı eseri ile beraber, Abdu'l-Fettâh İsmail Şelebî'nin *Resmu'l-Mushafî'l-Osmânî*, Abdülfettâh el-Kâdî'nin *Târîhu'l-Mushafî's-Şerîf* ve Ganim Kaddûrî'nin *Resmü'l-Mushaf* adlı eserlerinden yararlanılabilir.

2.1.6. İmam-ı Âsım ve Kıraat Usûlü

Bu dersin Hafs rivayeti usûlü, lisans düzeyindeki öğretimin niteliğine göre bu dönemde de okutulması mümkündür. Bu durumda Şu'be rivayeti veya yaygın üç kıraatın usûlü teorik olarak okunabilir. Her iki durumda da Âsım kıraatının iki râvisinin usûl ve genel bilgiler bakımından okunması hazırlık niteliği taşıyacaktır. Bu sebeple tilavetini yaptığımız Âsım kıraatının usûlî ve ferşî durumlarının her iki râvi özelinde öğrenilerek Kıraat-ı Aşere'ye geçilmesi daha uygun olacaktır.⁸⁹ Ayrıca Âsım, Hafs ve Şu'be'nin hayatları, senedleri, tarikleri, kıraatının genel özellikleri, iki râvi arasındaki usûl ve ferş farklılıklarının kıraat kavramlarıyla beraber bilinmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple İmam-ı Âsım ve kıraatını Kıraat İlmi yüksek lisans mezunu bir öğrenci bütün yönleriyle tanımalıdır. Bu konuda hazırladığımız *Usûlî ve Ferşî ihtilaflar açısından Âsım Kıraatı (Tayyibe Tariki Çerçevesinde Şu'be-Hafs Rivayetleri)* adlı çalışmamız başta olmak üzere Fatih Çollak Hocanın *Âsım Kırâatı*⁹⁰ adlı eseri ve diğer tez ve makaleler okunabilir. Arapça kaynak olarak da İbrahim Damra'nın *Ahsenü'l-Beyân Şerhu Turuki't-Tayyibe bi Rivayeti Hafs b. Süleyman ve Ahsenü Suhbe fî Rivayeti Şu'be* adlı eserlerinden yararlanılabilir.

⁸¹ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012).

⁸² Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2010).

⁸³ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Kur'an Tarihi*, çev. Ömer Türker, Fatih Serenli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011).

⁸⁴ Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2014).

⁸⁵ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı* (Ankara: İlahiyat, 2004).

⁸⁶ Muhammet Abay, *Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2016).

⁸⁷ Muhammed Abay (ed.), *Hz. Osman Sonrası Mushaf Tarihi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2023).

⁸⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Kur'an'ın Metinleşmesi Üzerine*, çev. ve not. Yaşar Akaslan (Ankara: TDV Yayınları, 2022).

⁸⁹ Mehmet Emin Maşalı, "Kur'an Kıraatında ve Kitabesinde Türkiye'nin Durumu", 2.

⁹⁰ Fatih Çollak, *Âsım Kıraatı (Bütün Huccetleriyle Hafs Rivayeti)* (İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2006).

2.1.7. Okutulabilecek Diğer Dersler

Yüksek lisansta zikredilen temel derslerin yanında üniversitenin akademik yapılanmasına ve tercihlere göre imkân dahilinde başka dersler de okunabilir.

2.1.7.1. Kıraat Uygulamaları (Yaygın Kıraatlar: Nâfi, Ebû Amr ve Âsım Kıraatları)

Kıraat ilminin uygulama kısmını bu programda tamamıyla gerçekleştirme imkânı olmadığından *Kıraat-ı Aşere* okumayanlar için yüksek lisansta *yaygın üç kıraat*; doktora düzeyinde de diğer imamlar için (10 kıraat) teorik dersi aldıktan sonra bazı örnek uygulama olarak okutmak mümkündür. Ayrıca bu dersi, örnekleme kabilinden mevcut brikim gözetilerek lisans veya yüksek lisansta seçmeli olarak okumak mümkündür. Bununla birlikte yapılacak programa göre bütün üniversitelerde Kıraat-ı Aşere okuma şartı aranmaksızın yaygın üç kıraatın uygulaması bilimsel hazırlık olarak da okunabilir.

2.1.7.2. Kur'an Okuma Öğretim Teknik ve Yöntemleri

Kur'an Okuma Öğretim Teknik ve Yöntemleri dersi, duruma göre lisansta veya yüksek lisansta da okunabilir. Bu ders, Kur'an öğretimi yaş gruplarına göre nasıl öğretilecek? öğretme yöntemleri nelerdir? gibi sorulara cevap verecek niteliktedir. Alanda bu derse özel ihtiyaç vardır. Din eğitimi de ilgilendiren bu derste elifba öğretim metotları, yüzüne ve ezbere okuma teknikleri, hafızlık ve metotları vb. konular ele alınabilir. Başta Nazif Yılmaz'ın *İHL Okullarında Kur'an-ı Kerim Dersinde Materyal Kullanımı*⁹¹ adlı çalışmasının yanında Emrullah Tuncel'in *Kur'an Öğretiminde Metodoloji*⁹² adlı çalışmasından yararlanılabilir.

2.1.7.3. Hafızlık ve Hafızlık Müesseseleri

Bu dersin Din Eğitimi alanı ile beraber interaktif olarak açılması mümkündür. Yapılan çalışmalar daha çok Din Eğitimi alanında da olsa hafızlık konusu Kıraat İlminin temel konusudur. Kıraat eğitimi almış öğrenciler bu alanda da çalışmalar yapabilirler. Bu derste birçok makale, tez vb. çalışmanın yanında Hatice Aynur Şahin'in editörü olduğu *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi* adlı eser okutulabilir.

2.1.7.4. Türkiye'de Tecvid ve Kıraat Çalışmaları

Türkiye'de son 10 yılda kıraat ilmi alanında hızlı gelişmeler olmuştur. Gerek kitap gerekse tez ve makale konusunda çokça çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların incelenmesi öğrenciye literatür ve alan bilgisi açısından kazanımlar sağlayacaktır.

⁹¹ Nazif Yılmaz, *İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Yeni Yöntemler ve Materyal Kullanımı* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

⁹² Emrullah Tuncel, *Kur'an Öğretiminde Metodoloji (Strateji-Yöntem ve Teknikler)* (İstanbul: İfav Yayınları, 2023).

2.1.7.5. Tecvid ve Kıraat Kavramları

Bazı üniversitelere tecvid ve kıraat kavramları ayrı bir ders olarak zikredilmiştir. Biz derslerin sayısının sınırlı olması hasebiyle bu dersin kavramlarının diğer dersler içinde kısa olarak verileceği, dolayısıyla öğretim üyesinin fazla olduğu durumlarda ek olarak açılabilceği kanaatindeyiz. Bu konuda Nihat Temel'in *Kırâat ve Tecvid ve İstılahları*⁹³, Yavuz Fırat'ın *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*'nden⁹⁴ istifade etmek mümkündür.

2.1.7.6. Tabakâtü'l-Kurrâ Literatürü

Bu derste kıraat imamları ve diğer kurrânın hayatları ve kıraat durumları hakkında bilgi içeren tabakât kitapları incelenebilir. Kaynakları tanıma açısından yüksek lisansta verilmesi önemlidir. Bu konuda en önemli kaynak eser Tayyar Altıkulaç'ın tahkik ettiği Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin *Ma'rifetü'l-Kurrâ'il-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr* adlı eseri ve İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-Nihâye* adlı eseridir.

2.3. Doktora Dersleri

Doktora derslerinde *Kıraat Metinleri* dersinin kaynak eserlerin üslubuna âşinalık bakımından hem yüksek lisans hem de doktora olması gerektiği kanaatindeyiz. Yüksek lisansta Âsım kıraatı ve yaygın kıraatların uygulaması üzerinden kıraat usullerini öğrenen öğrenci 10 kıraatın (Kıraat-ı Aşere) usûlünü mevcut durum itibari ile doktora seviyesinde alması daha uygun görünmektedir. Temel konuların dışında şâz kıraatlar, kıraatların tefsire etkisi gibi konular doktora derslerine daha uygun görülmektedir. 2 dönemde en az ders 7 ders olduğuna göre her iki dönemde *Klasik Kıraat Metinleri*, *Kıraat-ı Aşere Usûlü*, *Şâz Kıraatlar*, *Kıraat İlmî Öğretimi ve Yöntemleri*, *Kıraat İlminde Vakıf-İbtida ve Literatürü*, *Kıraat İlmî ve Oryantalizm* derslerinin okutulmasını daha elzem olarak görmekteyiz. Ancak diğer dersleri alabilmek için bazı dersler tek bir ders olarak da düşünülebilir.

2.3.1. Klasik Kıraat Metinleri (Konu)

Alanla ilgili metin okuma dersi olmazsa olmaz derslerdendir. Bu ders, yüksek lisansta olduğu gibi doktora da olması gerekir. İlk dönemde ana kaynaklar olarak *Ebû Şâme'nin Mürşidü'l-Vecîz* adlı eseri, *İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr* adlı eserinin *Mukaddimesi*,

⁹³ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid ve İstılahları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2020).

⁹⁴ Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü* (Konya: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018).

Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-İbâne*⁹⁵ adlı eseri, ilk eserlerden İbn Mücahid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinin ilk bölümü okunabilir.

2.3.2. Kıraat-ı Aşere ve Usûlü (Aşru's-Suğra)

Bu ders, mevcut şartlarda teorik olarak doktora programında olması gereken bir derstir. Kıraat konusunda birikimi olmayan bir öğrencini bu dersi okuyabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu derste 10 kıraat imamının kıraat usûlünün öğretilmesi hedeflenmektedir. Öğretimde, bizzat *Şâtıbiyye ve Dürre* metni ve şerhleri,⁹⁶ *Teysîr ve Tahbîru't-Teysîr* eserleri okunabilir. Bununla birlikte alanda yapılan tezlerden yararlanılacağı gibi Recep Koyuncu'nun *Aşere Kaideleri*⁹⁷ adlı eseri, ayrıca Menâl Zîn'in *el-Müyesseru Cem'u Usûli's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*⁹⁸ ve İbrahim Damra'nın *Neylü'l-Vatar fî Usûli'l-Kıraati'l-Erbeati Aşer*⁹⁹ ve Umânî bt. Muhammed Âşûr'un *el-Usûlü'n-Neyyirât fî'l-Kirâât*¹⁰⁰ adlı eserlerinden yararlanılabilir.

2.3.3. Kıraat İlmi Öğretimi ve Yöntemleri

Kıraat ilminin uygulaması ülkemizde ve İslam aleminde geleneksel olarak özel mekanlarda ve resmî kurumlarda okutulmaktadır. Bu ilmin öğretim usûlü konusunda ilmi birikim oluşmuştur. Bu sebeple böyle bir ders alanda fayda sağlayacaktır. Bu konuda Mustafa Atilla Akdemir'in *Kıraat İlmi Öğretim Metotları*¹⁰¹ ve Abdulhekim Ağırbaş'ın *Kıraat (Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar)*¹⁰² adlı eserleri en önemli kaynaktır.

2.3.4. Kıraat Metinleri (Usûl)

Usûl ihtilaflarının öncelikle *Teysîr/Tahbîr*, *Şâtıbiyye/Dürre* ve *Tayyibe ve Şerhleri (Neşr)* tarikleri olarak okunması gerekmektedir. Zira İslam dünyasında kabul gören ve okunan tarikler bunlardır. Bunun yanında Osmanlı âlimi Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân'ı* ve onun şerhi olan Muhammed Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'nın da okunması gerekir.

⁹⁵ Bu eser Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Mekkî b. Ebî Tâlib, *Mekkî b. Ebî Tâlib, İlmî Kişiliği ve Kıraat İlminin Temel Meseleleri*, çev. Hacı Önen – Ömer Fidanboy (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020).

⁹⁶ Abdülfettâh el-Kâdî'nin *el-Vâfi li Şerhi's-Şâtıbiyye* ve *el-İzâh li Metni'd-Dürre* adlı eserleri başta olmak üzere birçok şerhten yararlanılabilir.

⁹⁷ Recep Koyuncu, *Aşere Kaideleri (Mısır Tariki)* (İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019).

⁹⁸ Menâl et-Türkî Zîn, *el-Müyesseru fî Cem'i Usûli's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2015).

⁹⁹ İbrahim Damra, *Neylü'l-Vatr fî Usûli'l-Kıraati'l-Erbeati- Aşr* (Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2011).

¹⁰⁰ Umânî bt. Muhammed Âşûr, *el-Usûlü'n-Neyyirât fî'l-Kirâât* (b.y: Madara'l-Vatan, 2011).

¹⁰¹ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*.

¹⁰² Ağırbaş, *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*.

2.3.5. Şâz Kiraatlar

Kiraat ilmi okunurken “Tayyibe tariki çerçevesine uyan kiraatlar ve uymayan kiraatlar” şeklinde literatür olarak ayrılması gerekir. Ayrıca şâz kavramının tarihi süreci, dolayısıyla ilgili kaynak ve çalışmalar doktora çalışması açısından önemlidir. Bu derste İrfan Çakıcı'nın *Şâz Kiraatler ve Tefsire Etkisi*¹⁰³ adlı eserinden ve Mehmet Maşuk Acar'ın *Kiraat İlminde Şâz Olgusu*¹⁰⁴ adlı çalışmasından yararlanılabilir. Diğer makale ve tezlerden yararlanılması gerekmele birlikte Mehmet Dağ'ın şâz kavramının tarihi sürecini incelediği makalesi önemlidir.¹⁰⁵ Arapça kaynak olarak da İbn Cinnî'nin *el-Muhtesab fî Tebyîni Vucûhi Şevâzzi'l Kirâati ve'l İdâhi anhâ* adlı eseri ve Hasen Ahmed el-Adevî'nin *el-Kiraatü's-Şâzze (Dirâse Savtiyye ve Delâliyye)* adlı eserinden istifade edilebilir.

3.3.6. Kiraat İlminde Vakıf-İbtida ve Literatürü

Vakıf ve ibtida konusunu yüksek lisansta okumak mümkün olmakla birlikte daha özel olması hasebiyle doktora programında okutulması makul görünmektedir. Bu alanda onlarca yapılmış çalışma bulunmaktadır. Bu derste başta Secâvendî'nin *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ'sı* olmak üzere, Nihat Temel'in *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtida*¹⁰⁶ ve Recep Koyuncu'nun *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtida*¹⁰⁷ adlı eserleri okunabilir.

3.3.7. Kiraat İlmî ve Oryantalizm

İslami ilimlerde tartışma alanlarından biri de Kiraat İlmidir. Özellikle bu alanda oryantalistlerin eskiden beri çalışmaları söz konusudur. Bunlara karşı da kiraat ve mushaf bağlamında cevap niteliğinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu sebeple önemli bir konudur. Bu derste Abdurrahman Çetin'in *Yedi Harf ve Kiraatlar*¹⁰⁸ adlı eseri, *Kur'an Araştırmaları ve Oryantalizm*¹⁰⁹ adlı eser ve Naif Yaşar'ın *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*¹¹⁰ adlı eseri Necmettin Salih Ekiz'in *Oryantalizm ve Kur'an*¹¹¹ adlı eserleri okunabilir.

¹⁰³ İrfan Çakıcı, *Şaz Kiraatler ve Tefsire Etkisi* (Ankara: Gece Akademi, 2019).

¹⁰⁴ Mehmet Maşuk Acar, *Kiraat İlminde Şâz Olgusu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

¹⁰⁵ Mehmet Dağ, "Kırâat İlminde Şâzz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 7/2, (2007), 57-110.

¹⁰⁶ Nihat Temel, *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtida* (İstanbul: İfav Yayınları, 2016).

¹⁰⁷ Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtida* (İstanbul: Hacıveviszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022).

¹⁰⁸ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kiraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013).

¹⁰⁹ Muhammed Abay vd., *Kur'an Araştırmaları ve Oryantalizm* (İstanbul: İfav Yayınları, 2023).

¹¹⁰ Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017).

¹¹¹ Necmettin Salih Ekiz, *Oryantalizm ve Kur'an* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023).

2.3.8. Okutulabilecek Diğer Dersler

2.3.8.1. Kıraat-Tefsir İlişkisi

Kıraat ilmi ile tefsir ilmi arasındaki alaka diğer ilimlerden daha fazladır. Kıraat konusunda çalışma yapılan alanlardan biri de tefsir alanıdır. Ayrıca kıraat farklılıklarının anlama etki etmesi yönüyle ayrı bir ders olarak okutulmaktadır. Bu derste Abdurrahman Çetin, İsmail Karaçam, Hacı Önen'in *Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi*¹¹² şeklindeki çalışmalarından, ayrıca Mustafa Kılıç'ın *Kıraat-Tefsir İlişkisi*,¹¹³ Necmettin Hanay'ın *Kıraat Yorum İlişkisi*¹¹⁴ adlı çalışmaları gibi tefsirlerde kıraat olgusunu inceleyen çalışmalardan yararlanılabilir.

2.3.8.2. Kıraatlar ve Şia

Bu derste, Şia mezhebinin Kur'an tarihine ve kıraat ilmindeki meselelere bakışı Ziya Şen'in *Şia'nın Kıraatlere ve Kur'an Tarihine Bakışı*¹¹⁵ adlı kitabı okunarak incelenebilir. Bunun yanında konuya dair makaleler önemli kaynaktır.

2.3.8.3. Kıraat İlminde Huccet

Huccet/delillendirme konusu kıraat ilminde tespit ve tercih meselesinde önemli işlev görmüştür. Bu konuda klasik çalışmaların yanında yapılmış modern çalışmalar da mevcuttur. Bu konuda Mehmet Dağ Hocanın *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Yaklaşım* adlı eseri önemli bir kaynaktır. Hafs ev Şu'be rivayetlerinin huccetleri bağlamında *Teysîru'l-Gafûru'l-Vedûd fî Tevcîhi Kıraati'l-İmâm Âsım b. Ebi'n-Necûd* adlı eserden de yararlanılabilir.

2.3.8.4. Kıraat İlminde Sened ve Nakil

Bu derste kıraatların nakli meselesinde sıhhat ve tevatür olgusu incelenebilir. Konuyla alakalı yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu derste Musa Akpınar'ın *Kıraatlerin Tevatürü Meselesi* ve Osman Bayraktutan'ın *Kıraatlerde Tevatür Olgusu* adlı çalışmaları okunabilir.¹¹⁶

¹¹² Önen, *Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi*.

¹¹³ Mustafa Kılıç, *Kıraat-Tefsir İlişkisi Zemahşeri Örneği* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015).

¹¹⁴ Necattin Hanay, *Erken Dönem Tefsirlerinde Kıraat Yorum İlişkisi* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021).

¹¹⁵ Ziya Şen, *Şia'nın Kıraatlere ve Kur'an Tarihine Bakışı* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2013).

¹¹⁶ Musa Akpınar, *Kıraatlerin Tevatürü Meselesi* (İstanbul: Beka Yayınları, 2020); Osman Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu* (Ankara: Gece Akademi, 2018).

2.3.8.5. Modern Arapça Tecvid ve Kıraat Çalışmaları

Arap dünyasında kıraat alanında yapılan çalışmalar da önemlidir. Temel kaynakların yanında modern Arapça kitap, tez ve makaleleri tanımak ve yararlanmak gerekir.

2.3.8.6. Müşkilü'l-Kıraat (Kıraat Problemleri)

Bazı üniversitelerde *Kıraat Problemleri* adıyla dersler bulunmaktadır. Bu derste *Şâtıbiyye ve Neşr/Tayyibe* üzerinde müşkil görülen bazı kıraat müşkillerini çözme amacıyla yazılan tahrirat ve şerh çalışmaları incelenebileceği gibi yedi harf, Kur'an-Kıraat ayrımı, kıraat-vahiy meselesi gibi konular da incelenebilir.

2.3.8.7. Takrîb/Aşru'l-Kübrâ Usûlü

Kıraat-ı Aşere Usûlü (Şâtıbiyye ve Dürre) temel olarak okutulması gerekir. Ancak şartların uygun olduğu programlarda *Tayyibe tariki* farklılıklarıyla beraber incelenebilir. Bu derste Recep Koyuncu'nun *Kıraat İlmi ve Tabrib Usûlü*¹¹⁷ adlı eserinin yanında *Tayyibe'nin* bazı şerhlerinden yararlanılabilir. Bu derslerin haricinde duruma göre daha ayrıntıya gidilerek kıraat uygulamalarından örnek olarak *Mısır Tariki, İstanbul Tariki ayrıca Arap Lehçeleri ve Kıraatlar, Addü'l-Ây (Aded İlmi)* gibi derslerin olması da mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde lisans döneminde kıraat ilmi olarak *Kur'an Okuma ve Tecvid Bilgisi* okunsa da kıraat ilminin diğer teorik konuları programlarda yer almamaktadır. Fakültelerin yoğun programları gereği *Kur'an Okuma* adına ideal bir program yapılırsa bile araştırmaya yönelik Tecvid ve kıraat ilminin konularının lisansüstü programlarında verildiği muhakkaktır. Son yıllarda İlahiyat Fakültelerinde *Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat ilmi Anabilim Dalları* açılmasına rağmen lisansüstünde öğretim üyesi ve ders yeterliliği bakımından bütün üniversitelerde yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Köklü bazı üniversitelerde bu konuda yeterlilik sağlanmış olmakla birlikte yüksek lisans ve doktora derslerinin hiyerarşik/sıralı/sarmal olması noktasında ve Kıraat İlmi açısından devamlılığın olmasında uyumsuzluklar görülmektedir. Yüksek lisansta olması gereken temel bir ders doktorada olabilmekte, bazen de kıraat alanında öğrencinin alacağı temel ders açılmamaktadır. Kıraat ilminin tefsir ilmi ile ortak noktaları olsa da bu alanda tez hazırlayacak öğrenciler, derslerinin çoğunu alanı tanıttacak ilgili derslerden alması gerekir. Bunun için de en az bir öğretim üyesinin olması durumunda 2 ders açılması alanı güçlendirecektir.

¹¹⁷ Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrib Usûlü* (İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018).

Bu genel sonuçlarla beraber kıraat alanındaki verimliliğin artırılması için yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- 1-Kıraat alanında giriş sınavında Arapça dil yeterliliği mutlaka test edilmelidir.
- 2-Öğrencinin ilgi ve alakası ve *Kur'an Okuma ve Tecvid* bilgisinde alt yapısı tashih-i hurûf düzeyinde hazır olmalıdır.
- 3-Giriş sınavında tezli yüksek lisans ve doktora olarak konular ilan edilmelidir. Yüksek lisansta hafızlığın/ezberlerin yanında Kur'an bilgisi ve tecvid bilgisi ve Türkçe tecvid ve kıraat literatürü, doktorada ise tecvid ve kıraat ilmi kaynakları, Kur'an tarihi vb. konulardan sınav yapılmalıdır. Bu konuda Kıraat İlmi pratiği olanlar (Kıraat-Aşere, Kıraat-ı Seb'a) tercih edilmelidir. Pratiğin olmaması durumunda yüksek lisansta çözüm aranmalı, uygulama pratiği ise teşvik edilmelidir. Hafızlık ise özellikle doktora programında gayr-ı resmi/resmi şart olmalıdır. İmkân ve şartları uygun olan/olabilecek bazı üniversitelerde hafızlığın yanında Kıraat-ı Seb'a/Aşere (veya yaygın kıraatlar) uygulaması yaptırılabilmenin yolları aranmalıdır.
- 4-Kıraat okuma pratiği olmayanlar için zorunlu olarak bilimsel hazırlıkta veya "Kıraat Uygulamaları" adıyla *yaygın üç kıraat* okutulmalı ya da ders döneminde ilave ders olarak alınmalıdır.
- 5-Alan değişiklikleri mümkün olsa da öğrencinin kıraat ilminde yeterliliği aranmalıdır.
- 6-Öğrencilerin her dönem en az 2 kıraat dersi alması sağlanmalıdır.
- 7- Yüksek Lisans ve doktorada -başka derslerin olması mümkün olmakla birlikte- şu temel derslerin olması gerekir: *Tezli Yüksek Lisans*: Klasik Tecvid Metinleri, Kıraat İlmi ve Tarihi, Klasik Tecvid ve Kıraat Kaynakları, Klasik Kıraat Metinleri, Kur'an/Mushaf Tarihi, İmam-ı Âsım ve Kıraat Usûlü, gerektiğinde Yaygın kıraatların uygulaması; *Doktora*: Klasik Kıraat Metinleri (Konu), Kıraat-ı Aşere ve Usûlü, Kıraat İlmi Öğretimi ve Yöntemleri, Kıraat Metinleri (Usûl), Şâz Kıraatlar, Kıraat İlminde Vakıf-İbtida ve Literatürü, Kıraat İlmi ve Oryantalizm.
- 8- Lisansüstünde alana dair Din Eğitimi öğrencileri tarafından saha çalışması yapılabilir.
- 9-Bu alanda görev yapanların Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içinde olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed (ed.). *Hız Osman Sonrası Mushaf Tarihi*. İstanbul: İfav Yayınları, 2023.
- Abay, Muhammed vd. *Kur'an Araştırmaları ve Oryantalizm*. İstanbul: İfav Yayınları, 2023.
- Abay, Muhammed. *Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları*. İstanbul: İfav Yayınlar, 2. Basım, 2016.

- âzAcar, Mehmet Maşuk. *Kiraat İlmînde Ş Olgusu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kiraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2023.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Kur'an'ın Metinleşmesi Üzerine. çev. ve not. Yaşar Akaslan*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- AKÜSBE, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. "Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans". Erişim 16 Temmuz 2023. <https://sosbil.aku.edu.tr/program-tanitimleri/>
- Akaslan, Yaşar. *Kiraat İlminin Temel Kaynakları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2021.
- Akaslan, Yaşar. "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar". *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.
- Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kiraat İlmi Eğitim-Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1081-1107.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kiraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir Tilavet Kuralları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Akdemir, M. Atilla. "Aşere-Takrib Eğitimi ve Uygulama Farklılıkları". Erişim 1 Ağustos 2023. <https://mushafhariinceleme.diyamet.gov.tr/Documents/A%C5%9EEERE-%20TAKR%C4%B0B%20E%C4%9E%C4>
- Akpınar, Musa. *Kiraatlerin Tevatürü Meselesi*. İstanbul: Beka Yayınları, 2020.
- Akyüz, Vecdi. "İslam Hukuku Dersinin Lisans ve Lisansüstü Düzeyde Eğitim-Öğretim Problemleri ve Bunların Aşılma Yöntemleri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 3 [Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a Armağan] (2004), 313-318.
- Alemdar, Yusuf. *İstanbul'da Kur'ân Okulları*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Aslan, Abdülgaffar. "Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair". *XVII. Kelam Anabilim Daları Koordinasyon Toplantısı & Gnostik ve Okültizm Sempozyumu* 1 (2012), 555-557.
- ATAÜ, Atatürk Üniversitesi. "Akademik Derce Programları". Erişim 17 Ekim 2023. <https://obs.atauni.edu.tr/moduller/dbp/eobs/birimListe/3>
- AÜSBE, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. "2023-2024 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılı başvuru kılavuzu". Erişim 19 Temmuz 2023. <http://sosbilens.ankara.edu.tr/2023/06/23/2023-2024-egitim-ogretim-yili-guz-yariyili-lisansustu-program-kontenjanlari-ve-basvuru-islemleri-uyurusu/>
- Aydın, Mahmut. "Lisansüstü Eğitimde Din Eğitimi". *Din Şûrası (Sempozyum)* II (2009), 965-970.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Eğitimde Program Geliştirme ve Arapça Dersi Öğretim Programı Üzerine". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 123-142.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Kur'an Tarihi*. çev. Ömer Türker, Fatih Serenli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2011.

- Bayraktutan, Osman. *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*. Ankara: Gece Akademi, 2018.
- BÜKİE, Bingöl Üniversitesi Kıraat İlmi Enstitüsü. "Bilgi Paketi". Erişim 19 Temmuz 2023. <https://kie.bingol.edu.tr/>
- Bırışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2018.
- BUÜ, Bursa Uludağ Üniversitesi. "Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim ve Bilim Dalları". Erişim 27 Temmuz 2023. <http://www.uludag.edu.tr/sosyalbilimler/konu/view?id=8086>
- BUÜ, Bursa Uludağ Üniversitesi. "Bilgi Paketi- Ders Kataloğu". Erişim 17 Ekim 2023. <https://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Index/41>
- Bülbül, Tuncer. "Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Üyelerinin Lisansüstü Öğretime Öğrenci Seçme Sürecine İlişkin Görüşleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 36/1-2 (2003), 167-174.
- Çakıcı, İrfan. *Şaz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Çelebi, İlyas. "Kelâm İlmi Doktora Programlarının Değerlendirmesi". *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, 211-218.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013.
- Çollak, Fatih. *Âsım Kıraatı (Bütün Huccetleriyle Hafs Rivayeti)*. İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2006.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı Avcılar Müftülüğü. "Aşere-Takrib Kursu Sınav Duyurusu". Erişim 22 Ekim 2023. <https://istanbul.diyanet.gov.tr/avcilar/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=1136&MenuCategory=Kurumsal>
- DAB, Diyanet Akademisi Başkanlığı. "Aşere-Takrib Kursu Duyurusu", (Erişim 08 Ağustos 2023). <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/Detay/533/a%C5%9Fere-takrib-kursu-duyurusu>
- DAB, Diyanet Akademisi Başkanlığı. "Aşere-Takrib Kursu Duyurusu". Erişim 22 Ekim 2023. <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/Detay/533/a%C5%9Fere-takrib-kursu-duyurusu>
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dağ, Mehmet. "Kıraat İlminde Şâzz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 7/2, (2007), 57-110.
- DAGÇY, Diyanet Akademisi Görev ve Çalışma Yönetmeliği. *Resmî Gazete* 32207 (31.05.2023). Erişim 15 Temmuz 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/aramasonuc>
- Damra, İbrahim. *Neylü'l-Vatr fi Usulil-Kıraati'l-Erbeati- Aşr*. Ürdün: Mektebetü'l-Vataniyye, 2011.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: İfav Yayınları, 3. Basım, 2010.
- DEÜ, Dokuz Eylül Üniversitesi. " Bilgi Paketi Ders Kataloğu". Erişim 17 Ekim 2023. https://debis.deu.edu.tr/ders-katalog/2021-2022/tr/bolum_9123_tr.html

- Ekiz, Necmettin Salih. *Oryantalizm ve Kur'an*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.
- ERÜ, Erciyes üniversitesi. "Ders Bilgi Paketi". Erişim 17 Ekim 2023.
<https://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P3.aspx>
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)". *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 24-47.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Gül, Ali Rıza. "Açıköğretim İlahiyat Programları: Problemler ve Çözüm Önerileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/3 (2017), 1905-1940.
- Hamed'in Ganim Kaddûrî. *Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler*. çev. Mehmet Emin Maşalı vd. İstanbul: İfav Yayınları, 2021.
- Hanay, Necattin. *Erken Dönem Tefsirlerinde Kıraat Yorum İlişkisi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. thk. Ali ed-Dabbâ'. b.y: el-Matbaatü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.
- İÜ, İstanbul Üniversitesi. "Eğitim Bilgi Sistemi". Erişim 17 Ekim 2023.
<https://ebs.istanbul.edu.tr/home/yukseklisans>
- İsar Öğrenci Topluluğu. "Kıraat, Dr. Fatih Çollak/Yüksek Lisans Ama Nasıl 20". *YouTube*, Yayın Tarihi 17 Oca 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=8myWcgf1yOo>
- Kablan, Süleyman. "Kur'an-ı Kerîm Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı". *İlahiyat Akademi: Gaziantep Üniversitesi Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 10 (2019), 65-85.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an Tilavetinin Esasları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2018.
- Karadaş, Cağfer. "İlahiyat Alanında Lisansüstü Çalışmalar -Sorunlar ve Öneriler-". *Usûl: İslam Araştırmaları* 20 (2013), 181-198.
- Kelpetin, Mahmut. "Lisansüstü Eğitimde Siyer Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)* II (2019), 179-198.
- Kılıç, Muhammed Tayyib. "İslam Hukuku Anabilim Dalı Bünyesindeki Lisans ve Lisansüstü Derslerle İlgili Tespit ve Teklifler". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 367-388.
- Kılıç, Mustafa. *Kıraat-Tefsir İlişkisi Zemahşeri Örneği*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Koyuncu, Recep. *Aşere Kaideleri (Mısır Tariki)*. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmi Takrib Usulü*. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Koyuncu, Recep. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtida*. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022.

- Kuşçuoğlu, Aslıhan. “İlahiyat Fakültelerindeki Araştırma Teknikleri Dersi: Bir Durum Çalışması”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 297-316.
- Külliyetü'l-Kur'ani'l-Kerim ve'd-Dirâsâtü'l-İslamiyye, Bernâmeç Akademiyeye”. Erişim 08 Ağustos 2023. <https://iu.edu.sa>
- Mar'aşî, Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732). *İlimlerin Tertibi Tertibu'l-ulum.* çev. Zekeriya Pak - M. Akif Özdoğan. İstanbul: Hikemiyat, 2021.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı*. Ankara: İlahiyat, 2004.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto, 2016.
- Maşalı, Mehmet Emin. “Kur'an Kıraatında ve Kitabetinde Türkiye'nin Durumu”. (Erişim 08 Ağustos 2023). <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/KUR%E2%80%99AN%20KIRAAT%C4%B0NDE%20ve%2>
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *Mekkî b. Ebî Talib, İlmi Kişiliği ve Kıraat İlminin Temel Meseleleri*. çev. Hacı Önen – Ömer Fidanboy. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.
- MÜ, Marmara Üniversitesi. “Kıraat İlmi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi”. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://makam.marmara.edu.tr/>
- MÜ, Marmara Üniversitesi. “Eğitim-Öğretim Bilgi Sistemi”. Erişim 17 Ekim 2023. <https://meobs.marmara.edu.tr/ProgramTanitim/sosyal-bilimler-enstitusu/istatistik-ekonometri-2-yillik-turkce-534-471-0>
- NEÜ, Necmettin Erbakan Üniversitesi. “Kur'an-ı Kerim Çalışmaları ve Kıraat İlmi Merkezi”. Erişim 1 Ağustos 2023. <https://www.erbakan.edu.tr/kuranikerimalimalarivekiraatilmiuygulamavearatir-mamerkezi/sayfa/10306/hakkimizda>
- NEÜ, Necmettin Erbakan Üniversitesi. “Ders Bilgi Paketi- Ders Kataloğu”. Erişim 17 Ekim 2023. [https://bilgipaketi.erbakan.edu.tr/derece-programlar/1Tuncel, Emrullah. Kur'an Öğretiminde Metodoloji \(Strateji-Yöntem ve Teknikler\). İstanbul: İfav Yayınları, 2023.](https://bilgipaketi.erbakan.edu.tr/derece-programlar/1Tuncel, Emrullah. Kur'an Öğretiminde Metodoloji (Strateji-Yöntem ve Teknikler). İstanbul: İfav Yayınları, 2023.)
- OMÜ, On Dokuz Mayıs Üniversitesi. “OMÜ Program Bilgi Paketi”. Erişim 17 Ekim 2023. <https://lisansustu.omu.edu.tr/tr/akademik/anabilim-dallari-ve-programlar>
- Öcal, Mustafa. “Yüksek İslâm Enstitüsü”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/48-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. bs. 2017.
- Öge, Ali. “Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı I. Koordinasyon Toplantısı”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2012), 218-221.
- Öğmüş, Harun. *İlahiyat Araştırmaları Kılavuzu*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Ökmen vd., Burcu. “Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programına İlişkin Öğretim Üyesi ve Öğrenci Görüşleri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2022), 559-574.

- Önen, Hacı. *Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- PAÜ, Pamukkale Üniversitesi. "İslami İlimler Enstitüsü". Erişim 19 Temmuz 2023.
- Polat, Hüseyin. "Oryantlislerin Kur'ân Araştırmaları Hakkında Türkiye'de Yapılmış Lisansüstü Tezler -Tespit ve Tematik Tasnif-". *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 88-109.
- Selci, Muhammed. "Arap Ülkelerinde Kur'an-ı Kerim Eğitimi: Ürdün ve Suudi Arabistan Örneği". *Kur'an Sempozyumu (Fecr Yayınları)*, 173-178.
- Sinanoglu, Mustafa. "İlâhiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler". *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, 219-239.
- Şen, Ziya. *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2014.
- Şen, Ziya. *Şia'nın Kıraatlere ve Kur'an Tarihine Bakışı*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2013.
- Şenat, Fatma Asiye. "Kur'ân ve Kıraat Eğitimi Müfredat Çalıştayı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (2010), 313-323.
- Taşdemir, Yunus Emre. "Ülkemizde Kıraat İlmî Alanında Yüksek Lisans Düzeyinde Son On Yılda Yazılmış Tezlerin Tasnifi". *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* 4/2 (2021), 303-317.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafâ (ö. 968/1561). *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtida*. İstanbul: İfav Yayınları, 2016.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid Kavramları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2018.
- TÜ, Trabzon Üniversitesi. "Kur'an-ı kerim Araştırmaları ve Kıraat İlmî Enstitüsü". 1 Ağustos 2023. <https://kkavekie.trabzon.edu.tr/S/5044/hakkimizda>
- Umânî, bt. Muhammed Âşûr. *el-Usûlü'n-Neyyirât fi'l-Kirâât*. b.y: Madara'l-Vatan, 2011.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2005.
- Üzümcü, Muzaffer. "İlahiyat Fakülteleri Felsefe ve Din Bilimleri Bölümlerinde Akademik Yapılanma ve Lisansüstü Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (Mart 2020), 167-192.
- Yar, Erkan. "Yüksek Lisans Programları: Dersler ve İçerikleri". *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, 203-209.
- Yaşar, Naif. *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Yeşilyurt, Temel - Özler, Mevlüt. "Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları". *Kelâm [Sempozyumu]: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi*, 189-201.

- Yılmaz, Nazif. *İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Yeni Yöntemler ve Materyal Kullanımı*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- YÖKLEÖY, Yüksek Öğretim Kurulu Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. *Resmî Gazete*, 20.04.2016, 29690. Erişim 19 Temmuz 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21510&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. "Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ), Beşerî Bilimler Yüksek Lisans Düzeyi". Erişim 13 Haziran 2023. <http://tyyc.yok.gov.tr/?pid=48>
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu. "Lisansüstü Eğitim-Öğretim Programı Açılması ve Yürütülmesine Dair İlkeler". (Erişim 09 Ağustos 2023), <https://ogrenciportali.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/yukseklisansve-doktorakriterleri>
- Zîn, Menâl et-Türkî. *el-Müeyesseru fî Cem'i Usûli's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2015.